

RESÛL VE NEBİ KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE PEYGAMBERLİĞİN DİNDEKİ YERİ

Vezir Harman*

Özet

Usulu'd-din ve kelâm ilmi açısından ulûhiyet konusundan sonra en önemli mesele nübüvvet konusudur. Dini tahrif etmeye çalışanlar ulûhiyet konusuna saldırdıkları gibi nübüvvet konusunu da tahrif etmeye veya devre dışı bırakmaya çalışmışlardır. İyi bir inceleme yapıldığında peygamberlik hakkındaki asıl tartışmanın Resûl ve nebî kavramları çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. "Bize akıl yeter" diyenler kadar "bize Kur'ân yeter" diyenler de benzer bir hataya düşmektedirler. Biz, bu makalede Resûl ve nebî kavramlarının İslâm'da nasıl ele alındığını kelâm ilmi bakış açısıyla ortaya koyarak bu anahtar kavramlar çerçevesinde meseleyi izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Resûl, nebî, din, şerîat, kitap, hikmet.

The Place of Prophecy into The Religion in The Context of Rasul and Nabi Concepts

Abstract

The most important problem latter the divinity is the prophecy question in terms of the Usulu'd-Din and Kalam. Those who strive to distort religion, have tried to distort the issue of prophethood or to disable it as they attacked the divinity issue. When thoroughly analyzed, it is understood that the main debate about the prophetic was formed in the context of messenger and prophet. Those who say "the mind is enough for us" as who say "the Qur'an is enough for us" have fallen into similar mistake. In this article, we will try to explain the question that how the concepts of Rasul and Nabi

---

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (vezirharmann@yahoo.com).

approached in Islamic theology from the viewpoint of Kalamic science in the frame of these key concepts.

Key Words: Rasul, Nabi, religion, sharia, book, wisdom.

Kelâm ilmi, ulûhiyet, nübüvvet ve sem'iyât olmak üzere üç temel konudan oluşmaktadır. Nübüvvet konusu, mükelleflere Allah'ı ve ahiret gününü tanıtmak için aracı vazifesi yaptığı için, ulûhiyet ve semiyat arasında ortada bulunmaktadır. Aynı zamanda nübüvvet konusu bir yönüyle aklîyata diğer yönüyle de sem'iyâta dayanmaktadır. Mükellef, aklî açıdan mucize ile peygamberin doğruluğuna hükmederken, naklî açıdan ise aklen bilinmesi zor ve meşakkatli olan konularda bilgi temin etmektedir. Biz bu çalışmamızda peygamberliğin dindeki yerini Resûl ve nebî kavramları bağlamında beş açıdan ele alacağız. Birincisi, peygamberliğin imkânı ve gerekliliği, ikincisi Resûl ve nebî kavramlarının birbiriyle ilişkisi, üçüncüsü hatemu'l-enbiya bağlamında Resûl ve nebî, dördüncüsü din ve şerîat kavramlarının Resûl ve nebîlerle bağlantısı, beşincisi ise itaatın gerekliliği açısından Resûl ve nebînin değeri.

a. Peygamberliğin imkânı ve gerekliliği: İslâm düşüncesinde İbnü'r-Râvendî (301/913) ve Ebû Bekr er-Râzî (313/925) gibi birkaç kişi dışında peygamberliğin gereksizliğini savunan yoktur. Günümüzde Deist tanrı anlayışını benimseyenlerin, aklı ve bilimi gerçeğe ulaştırıcı tek bilgi aracı görerek vahyin ve peygamberliğin gereksizliğini savunanların tarihteki öncüleri Berâhime ve Sümeniye'dir. Onlara göre "Peygamber gönderilmesi imkânsızdır. Çünkü peygamber aklın gerektireceği şeyleri getirip söyleyecekse, böyle bir şeye ihtiyaç yoktur. Zira bu durumda peygamberin gönderilmesi faydadan uzak ve abes bir şey sayılır. Hikmetle iş yapan Allah abes iş yapmaktan münezzehtir. Şayet peygamber aklın benimsemeyeceği şeyleri getirecekse bu da reddolunmak durumundadır. Çünkü herkes kabul etmiştir ki akıl Allah'ın sarsılmaz bir delilidir. Onun delilleri ise birbiri ile çelişmez. O halde aklın kabul etmeyeceği şey batıldır. İyilikleri sevmek, kötülüklerden nefret etme fitratıyla yaratılan akıl bunları bulmak için yeterlidir. Öyleyse peygamber göndermesine gerek yoktur."¹

¹ Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn, *Lüma'u'l-Edille fî Kavâ'idî Ehli's-Sünne*, Thk: Abdülaziz İzziddin es-Sirvân, Daru Lübnan, Beyrut, 1408/1987, s. 195. Beyzavi, Nasuruddin Ebu Sa'd Abdullah b. Ömer, *Tevâliu'l-Envâr min Metali'l-Enzâr*, Thk: Abbas Süleyman,

Kelâm âlimleri bu iddiaya cevap vermek için aklın ve naklin değeri üzerine söz söylemişlerdir. Eş'arîlere ve Mâtürîdîlere göre akıl her şeyi kavrayamaz. Nakil, rü'yetullah ve cismânî haşîr gibi aklın tek başına idrak edemeyeceği şeylere irşad eder.² Eş'arî kelâmına göre akıl bir şeyin ancak cevazına ve imkânına hüküm verebilirken, ancak nakil vücûbuna hükmedebilir. Eş'arî âlimlerinden Abdülkâhir el-Bağdâdî (429/1037), Eş'arî kelâmının akıl nakil dengesini şu sözlerle ortaya koymaktadır: "Akıl, Allah'ın Zâtî sıfatları, ibadetler ve ahiret ahvali gibi konularda caizliğe hüküm verirken; nakil, vucubiyete hükmeder. Mesela cennet ehlinin nimetlerinin ve kâfirlerin azabının ebedî olacağına dair bilgi aklen caiz, naklen vaciptir. Peygamber göndermek aklen caiz, naklen vaciptir. Tekrar diriltirme aklen caiz, naklen vaciptir."³ Mâtürîdî âlimlerinden Nûreddin es-Sâbûnî'ye (580/1184) göre Resûl, aklın tek başına ulaşamayacağı bilgileri getirir. Zira aklın ilgilendiği konular vâcib, mümteni' caiz olmak üzere üç kısma ayrılır. Akıl, vâcib ve mümteni' hakkında hüküm verirken, caiz hakkında tevakkuf eder. Olumlu veya menfî bir hüküm vermez.⁴ Âmidî'ye göre peygamberler, avama göre doktorlar gibidir. Avamın akli, tedavi ve ilaçlar konusunda hangisinin daha faydalı veya zararlı olduğu hakkında yeterli bilgiye sahip değildir.⁵

Mutezeli'ye göre Allah'ın peygamber göndermesi vaciptir. İslâm Felsefelerine göre gereklidir. Eş'arîlere ve Mâtürîdîlere göre vacip değil mümkündür. Eş'arîlere göre Allah'ın peygamber göndermesi insanlara ilahi bir lütuftur. Zira insan tecrübe ile bilgi ederken bir takım tehlikelerle karşı karşıya kalabilir. İnsanın zarar görmeden bu tür bilgileri güvenilir bir yolla öğ-

Dâru'l-Cil, Beyrut, 1411/1991, s. 213. Kılavuz, A. Saim, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 226, 227.

² İmam Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed, *Kitabu't-Tevhid*, Thk: Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, Mektebetu'l-İrşad, İstanbul, 1422/2001, s. 253. Cüveynî, *Lüma'ül-Edille*, s. 195. Taftazânî, Mesud b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd*, Talik: İbrâhîm Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001, 3/269. Beyzavi, *Tevâliu'l-Envâr min Metali'l-Enzâr*, s. 213

³ Bağdadî, Ebu Mansur Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. Abdullah et-Temimi, *Usulu'd-Din*, (Thk: Ahmed Şemseddin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1423/2002, 186, 226-227, 251, 255-256, 261, 262.

⁴ Sâbûnî, Nureddin, *Kitabu'l-Bidâye mine'l-Kifaye fi'l-Hidaye fi Usuli'd-din*, Thk: Fethullah Huleyf, Dâru'l-Mearif, Mısır, 1969, s. 86.

⁵ Âmidî, Seyfeddin, *Gâyetü'l-Merâm fi İlmi'l-Kelam*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2004, s. 280.

renmesi yönüyle, bu bilgilerin peygamber vasıtasıyla kullara bildirilmesi ilahi bir lütuftur.⁶ Mâturidîlere göre Allah'ın peygamber göndermesi hikmetin bir gereğidir. Zira peygamber gönderilmesi, insanların ihtiyaç duyduğu dinî ve dünyevî maslahatların öğretilmesi açısından gereklidir.⁷ Risâlet, insanların akıllarının ve anlayışlarının farklılığı sebebiyle içine düştükleri ve düşebilecekleri meseleleri açıklamak ve onlara rehberlik etmek için gönderilmiş ilahi bir nurdur.⁸ Ayrıca akıl, korunmuş ve masum değildir. Saptırıcı şeytanın vesveseleri ve azdıran nefsin kışkırtmalarından emin değildir. Peygamberler ise risâlet görevini tebliğ etme konusunda ilahi bir koruma altındadırlar.⁹ Aklî olgunluğu ile meşhur olan hükemânın bile ihtilaftan kurtulamamış olmaları risâletin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kulların "eğer bize bir kitap veya peygamber gönderseydin, hidayete ererdik" şeklindeki Allah'ın aleyhine hüccet getirmelerinin önünü kesmek için peygamber ve onlarla birlikte kitap gönderilmesi ilahi lütuf ve hikmetin bir gereğidir.¹⁰

Bahâîlere göre Allah bir, eşsiz, sonsuz olmakla ve hiçbir şey kendisine benzememekle beraber O'nun vücudu, emrinin *mezâhir'ine* muhtaçtır. Onun için Allah'ın zuhuru devamlıdır ve O'nun zuhurları nebîler ve Resûllerdir. O, onlarda zuhur eder ve güneşin temiz bir aynada yansımaları gibi kulları için onlarda tecelli eder. Bundan dolayı peygamberle konuşan Allah'la konuşmuş, ona secde eden de Tanrı'ya secde etmiş olur. Ayrıca Bahâîlere göre Hz Âdem'den bu yana gelip geçmiş bütün nebîler ve Resûller, sadece "Tanrı zuhuru" olan Bahâ'yı müjdelemek için gönderilmiştir.¹¹ Bahâîlere göre Bahâullah nebî değil, bin yıl zarfındaki son Resûldür. Zira risâlet, son bulmayan Allah'ın sonsuz rahmetidir. Risâle-

⁶ İbn Fûrek, *Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Thk: Ahmed Abdurrahim, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 1425/2005, s. 180. Taftazânî, *Şerhu'l-Makasid*, 3/269.

⁷ En-Nesefî, Ebu'l-Mu'în, *et-Temhid li Kavaidi't-Tevhid*, Thk: Habibullah Hasan Ahmed, Daru't-Tabaati'l-Muhammediyye, Kahire, 1406/1986, s. 232.

⁸ Bakara, 2/213.

⁹ Cin, 72/27, 28.

¹⁰ "Biz o elçileri rahmetimizin müjdecileri, cezamızın habercileri olarak gönderdik. Ta ki resullerden sonra, artık insanların Allah'a karşı ileri sürebilecekleri bir bahaneleri kalmamın. Allah, azîz ve hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." Nisa, 4/165. Ayrıca bakınız: Kasas, 28/47. En'am, 6/155-157.

¹¹ Fiğlalı, Ethem Ruhi ve Şimşek, Ramazan, *Bahâîlik ve el-Kitabu'l-Akdes (Türkçe Çevirisi)*, Mezhep Araştırmaları, III/2 (Güz 2010), s. 32. Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepler Tarihi*, Ensar, İstanbul, 2011, s. 678.

tin son bulmayacağına dair getirdikleri delillerden birisi de Allah'ın Rab'lık sıfatıdır. Tanrının sıfatlarından biri Rab'lık yani terbiye etmesidir. Bu sıfatın tecellisi ancak Resûller göndermekle mümkündür. Risâletin son bulması Rablık sıfatının son bulması anlamına gelir ki, bu mümkün değildir.¹²

Kâdiyânîliğin kurucusu Gulâm Ahmed (1839-1908), vahyin kesilmediği ve kesilmemesi gerektiği, Resûl-i Ekrem'e tam anlamıyla uyan bir kişinin peygambere verilen zâhirî ve bâtinî bilgilerle donatılacağını savunmaktadır. taraftarlarından Mevlvî Abdülkerîm onun için "nebi" ve "Resûl" sıfatlarını kullandı (1901). Bağlılarından bazılarının itirazına rağmen Gulâm Ahmed, karşı çıkmadığı bu sıfatla ilgili olarak çok farklı yorumlarda bulunup, bu konudaki itirazlara karşı da Tuhfetü'n-nedve (Kâdiyân 1902) ve Hakikatü'l-vahy (Kâdiyân 1907) adıyla iki eser telif etti. Gulâm, kendisinin "yeni bir kitap getiren kişi" anlamında şeriat getiren bir nebî olmadığını, nübüvvetinin "Allah'ın has ve seçilmiş veli bir kulu" mânasında değerlendirilmesi gerektiğini, bu noktada nebîliğinin velâyet nuruna sahip bulunması sebebiyle mecazî anlamda zillî (gölge) ve burûzî (yeniden belirme) biçiminde anlaşılabilceğini, ayrıca Allah tarafından kendisine haberler ilham edilmesi açısından "muhaddes" olduğunu ifade etti. Gulâm'a göre muhaddes, Allah'la konuşan, kendisine ilahi sırlar vahyolunan, vahiyleri şeytanların bozmasından uzak olan, kendisine şeytanın ruhu öğretilen, gelişi nebînin gelişi gibi olan, nebîlik iddiasını ilan etmek zorunda olan ve reddedenlerin cezaya çarptırılacağı kimsedir. Buna göre nebî, muhaddestir; muhaddes de nebîdir. Ancak bu nebîlik cüz'î bir nebîliktir. Rüyayı salihâ olarak bilinen mübeşşirat yoluyla, nebîlik devam edecektir ve bu yolla haberler alacaktır. Ancak böyle vahiy alanlar hakiki nebî değil, mecazi ve cüz'î nebîdir. Gulâm Ahmed'in bu yorumları kendisinden sonra ikiye ayrılan taraftarları arasında ciddi tartışmalara sebep oldu. Kâdiyân grubu onun gerçek anlamda nebîliğini ileri sürerken Lahor grubu Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu, ondan sonra hakikî veya mecazî anlamda hiçbir nebînin gelmeyeceğini, Gulâm

¹² İşcan, Mehmet Zeki, "Babilik-Bahailik", *İslam Mezhepler Tarihi*, Editör: Hasan Onat, Sönmez Kutlu, Grafiker Yay., Ankara, 2013, s. 518.

Ahmed'in sadece müceddid yahut mesîh ve mehdî olduğunu ileri sürdü.¹³

Nübüvvetin kırkbeşte bir cüz'ü olarak ifade edilen salih rüya olan mübeşşiratın ve muhaddesliğin kişiyi nebi yapması söz konusu değildir. Zira İmam Mâtûrîdî'ye göre nebinin aslı, tüm hayır ve bereketten haber verendir. Kendisinde bulunması gereken bazı vasıfların tümünün bir araya gelmesi sebebiyle kendisine nebî denmiştir. Nübüvvetin yirmibeşte bir cüzü de güzel ahlaktr. Bütün bu özellikler bir kişide bir araya gelirse nebi olur. Sıddık vasfı gibi. Zira sıddıkta bulunması gereken özelliklerden birisi bulunmazsa "sâdık" denir.¹⁴ Dolayısıyla her güzel ahlak sahibi nasıl ki nebi olamıyorsa her salih rüya gören kişi de nebi olamaz. Zira nübüvvetin diğer vasıflarından olan vahiy almak, tebliğinde masum olmak, mucize ile desteklenmek vb diğer nübüvvet özelliklerinin kendisinde bir araya gelmesi gerekmektedir.

b. Resûl ve nebî kavramlarının birbiriyle ilişkisi: Peygamber kelimesi, Farsça bir kelime olup "haber alan, getiren, götürən" anlamına gelmektedir. Arapçada "gönderilmiş olması ve elçilik yapması" yönüyle *Resûl* ve "haber alıp getirmesi ve yüksek bir makam sahibi olması" yönüyle *nebî* kavramlarına karşılık kullanılmaktadır.¹⁵ Resûl ve nebî kavramları hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Âlimler, bu kavramlara müteradiflik ve umûm-husûs açısından farklı anlamları esas alarak, değişik görüşler ortaya koymuşlardır.¹⁶ Bunları üç kısımda toplayabiliriz.

Müteradif Kullanım açısından Resûl ve nebî aynı anlama gelmektedir. Her Resûl nebîdir. Her nebî Resûldür. Eş'arî usulcüsü Âmidî'nin, nübüvvet tarifi şu şekildedir: "*Mütekellimlere göre nübüvvet, Allah'ın seçtiği kimse-*

¹³ Fığlalı, Ethem Ruhi, "Kâdiyânîlik", *DİA*, İstanbul, 2001, 24/137, 138. Sıddık, Korkmaz, "Kadiyanilik ve Ahmedilik", *İslam Mezhepler Tarihi*, Editör: Hasan Onat, Sönmez Kutlu, Grafiker Yay., Ankara, 2013, s. 549, 550. Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepler Tarihi*, Ensar, İstanbul, 2011, s. 723.

¹⁴ İmam Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 7/242.

¹⁵ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, Dârü Sâdır, Beyrut, 1414, 11/284, 1/163. İbn Fürekan, *Makalâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Thk: Ahmed Abdurrahim, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 1425/2005, s. 180. Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamber", *DİA*, İstanbul, 2007, 34/257. Kılavuz, A. Saim, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, s. 211.

¹⁶ Tahânevî, Muhammed b. Ali (1158/1738), *Mevsûatu Keşşâfi İstilahâtil-Fümûn vel-Ulûm*, Arapçaya Çeviren: Abdullah Hâlidî, Mektebetu Lübnan Nâşirun, Beyrut, 1996, 1/860.

ye 'sen benim Resûlümsün' sözünden ibarettir."¹⁷ Adudüddîn el-Îcî (756/1355) de nübüvveti benzer bir şekilde tarif etmiştir: "Nübüvvet, Allah'ın 'Ben seni gönderdim ve benden tebliğ et' demesidir."¹⁸ Dolayısıyla bu tanıma göre Allah'ın kullarına mesaj göndermek için seçtiği peygamber aynı zamanda hem Resûl hem de nebî olmaktadır. Peygamber Efendimiz son nebî olduğu gibi son Resûldür. Mu'tezilî kelâmcılardan Kâdî Abdülcebbâr (415/1025) da, hem Resûl hem de nebînin "Allah tarafından gönderilmiş" olmaları açısından, Resûl ve nebî kavramlarının ıstılâhî anlamının aynı olduğunu savunmuştur.¹⁹

Her iki kavramın Kur'an'daki kullanımlarına baktığımızda vahye muhatap olmaları,²⁰ kitap ve hikmet verilmiş olması²¹, Allah tarafından gönderilmiş olmaları²² ve iman edilmeleri gerekliliği²³ müjdecî ve uyarıcı olmaları²⁴ açısından peygamberlik şemsiyesi altında toplandıklarını görmekteyiz. Bu konuda çalışması bulunan Okuyan, Resûl ve nebî kavramlarının müteradif olduklarını savunarak bu konuda Kur'an'dan tespit ettiği delilleri 7 kısımda toplamıştır.²⁵ Bunlar; tüm ümmetlere gönderilmeleri,²⁶ iman edilmeleri,²⁷ gönderilmelerinin gerekçesi²⁸ kissalarının

¹⁷ Âmidî, Seyfeddin, *el-Mübîn fi şerhi elfazi'l-Hükema vel-Mütekellimin*, Thk: Hasan Mahmud eş-Şafîi, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1413/1993, s. 122; Âmidî, Seyfeddin, *Ebkârul-Efkâr fi Usulid-Din*, Thk:Ahmed Muhammed Mehdi, Dâru'l-Kutub ve'l-Veseiki'l-Kavmiyye, Kahire, 1423/2004, 4/12, 13.

¹⁸ El-Îcî, Adudüddin, *Mevakıf fi ilmi'l-Kelam*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, Trs. s. 337.

¹⁹ Kâdî Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasan b. Ahmed, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, Thk: Abdülkerim Osman, Mektebetü Vehbe, Kahire, Trs. s. 567-569.

²⁰ Nisa, 4/163. Enbiya, 21/25.

²¹ Bakara, 2/213. ayette nebilerle kitap indirildiği anlatılırken, Hadid, 57/25. ayette resul-lerle kitap indirildiği anlatılmaktadır. Ayrıca bakınız: Bakara, 2/129, 151. Âl-i İmrân, 3/81, Nisa, 4/113.

²² A'raf, 7/94, Zuhuruf, 43/6, Hac, 22/52.

²³ Bakara, 2/177, 285.

²⁴ "İnsanlar bir tek ümmetti. Sonra Allah, müjdecî ve uyarıcı olarak nebileri gönderdi." Bakara, 2/213. "Müjdecî ve uyarıcı olarak resüller gönderdik." Nisa, 4/165.

²⁵ Okuyan, Mehmet, "Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler (Resul-Nebî Ayırımı ve Bunun İstisması)", *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Risalet*, 25-26 Ekim 2008/Samsun, 2009, s. 70-76.

²⁶ "İnsanlar bir tek ümmetti. Sonra Allah müjdecî ve uyarıcı olarak nebileri gönderdi." Bakara, 2/213. "Andolsun biz, Allah'a kulluk edin ve Tağût'tan sakının diye her ümmete bir resul gönderdik." Nahl, 16/36

anlatılması veya anlatılmaması,²⁹ kendilerine kitap verilmeleri³⁰ Peygamberlerin tafdilî,³¹ ve bazı peygamberlere yönelik ifadeler açısından müteradif olduklarına delalet eden ayetlerdir. Örneğin kitap verilen peygamberler arasında sayılmayan Hz İsmail hakkında "*Kitapta İsmail'i de an. Gerçekten o sözünde sadık, hem de nebî bir Resûldü*"³² şeklinde Hz Musa gibi hem Resûl hem de nebî olarak bahsedilmesi risâlet ile nübüvvet farkının "*Resûle kitap verilmesi nebîye verilmemesi*" şeklindeki ayırımın doğru olmadığını ortaya koymaktadır.³³

Nebîlere kitap indirildiği iddiasına itiraz eden bazı müfessirler Bakara süresi 213. ayeti şöyle tevil etmişlerdir. Bu ayette nebîler dendiği halde, kitaplar yerine müfred olarak kitap denmiş olması, örneğin Hz Musa'ya indirilen Tevrat'ın sonraki nebîlere de onunla hükmetmeleri için tekrar indirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla "indirdik" ifadesi "gönderdik" anlamında olabilir. Ayrıca nebîlerin önce "müjdecî ve uyarıcı" olarak belirtilmesi ardından "kitabı indirdik" denmesi de nebîlere öncelikle gayri metluv ve yazılı olmayan bir vahiy verildiğine işaret etmektedir.³⁴ Beyzâvî'ye göre ayette zikredilen nebîlere kitabın verilmesinden

²⁷ "Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara ve nebîlere iman eder." Bakara, 2/177. "Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve resullerine iman ettiler. Ve 'resulleri arasında hiç birini ayırt etmeyiz' (dediler)" Bakara, 2/285.

²⁸ "Allah müjdecî ve uyarıcı olarak nebîleri göndermiştir." Bakara, 2/213. "Müjdecî ve uyarıcı olarak resuller (gönderdik)" Nisa, 4/165.

²⁹ "Biz Nuh'a ve ondan sonraki nebîlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Nitekim, İbrâhîm'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zeburu verdik. Bir kısım resulleri sana daha önce anlattık. Bir kısmını sana anlatmadık. Allah Musa ile gerçekten konuştu." Nisa, 4/163, 164. "Andolsun, senden önce de resuller gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var. Kıssalarını sana anlatmadığımız kimseler de var." Mümin, 40/78.

³⁰ "İnsanlar bir tek ümmetti. Sonra Allah müjdeleyici ve uyarıcı olarak nebîler gönderdi. İnsanlar arasında ihtilafa düştükleri konularda hüküm vermeleri için onlarla beraber Kitabı indirdi." Bakara, 2/213. "Andolsun resulleri apaçık delillerle gönderdik ve onlarla beraber Kitabı gönderdik." Hadid, 57/25.

³¹ "Andolsun, biz nebîlerin bir kısmını bir kısma üstün kıldık. Davuda da Zebur'u verdik." İsra, 17/55. "Resullerin bir kısmını bir kısma üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derecelere üstün kılmıştır. Meryem oğlu İsa'ya da açık mucizeler verdik ve onu Ruhul-Kudus ile destekledik" Bakara, 2/253.

³² Meryem, 19/54.

³³ Okuyan, *Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler*, s. 75.

³⁴ Şihabuddin, Ebul-Abbas Ahmed b. Yusuf (756/1356), *ed-Dürü'l-Mesûn Fî Ulumi'l-Kitabi'l-Meknûn*, Thk: Doktor Ahmed Muhammed, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, Trs. 2/375.

kasıt her birine mahsus bir kitabın verilmesi değildir. Zira çoğuna mahsus bir kitap verilmemiştir. Kendilerinden önceki kitabı alıyorlardı.³⁵

Kur'ân'da zikredilen peygamberlerin hepsinin nebî olması,³⁶ Hz Nuh ve sonrasında zikredilenlerin çoğunun Resûl olması,³⁷ ayrıca Resûl kelimesinin bazen ıstılah bazen de terim anlamı ile kullanılması sebebiyle bu mesele iyi bir muhakeme olmadan anlaşılabilir. Bu kafa karışıklığına geçmişteki tartışmalar örnek verilebileceği gibi günümüzden bir örnek de verilebilir. Resûl ve nebînin Kur'ân'da aynı anlamda kullandığını savunan Okuyan da Meryem süresi 51 ve 54 ile Araf süresi 157 ve 158 ayetlerde (رَسُولًا نَبِيًّا) Resûl ve nebînin bir arada yer aldığından ve arada atıf harfi bulunmadığından dolayı nübüvvetin *-farklı bir görev içermekten ziyade risâletin içinde değerlendirilmesi gereken bir özellik arz ettiğini belirttikten sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: "Böyle bir tespitin sonucunda nübüvveti risâletten daha genel bir kavram olarak algılamak yerine, risâletin daha genel bir görev olduğunu söylemek durumundayız."*³⁸ Bu değerlendirmede Resûl ve nebî arasında farklı bir görev bulunup bulunmadığı açısından bir tezat ortaya çıkmıştır. Ayrıca makalede savunulan müteradiflik meselesine aykırı olarak, eleştirilen farklı anlama da kapı aralanmıştır. Ve bu Peygamberimizden sonra risâlet iddia edenlerin dayandığı "her nebî Resûldür, fakat her Resûl nebî değildir" şeklindeki risâletin nübüvvetten daha genel bir anlama geldiği şeklindeki terim anlamı vurgulanarak yapılmıştır. Daha sonra risâleti nübüvvetten farklı görmeyen meydana getireceği "özel anlamdaki nübüvvet bitmiştir, genel anlamdaki risâlet devam etmektedir" şeklindeki sorunu çözmek için şöyle bir çözüm getirilmiştir: "*nübüvvet, risâletten bağımsız bir görev olarak algılanmayıp, risâletin içerisinde bir kurum olarak kabul edilirse ortada bir sorun kalmayacaktır.*"³⁹ Ancak bu çözüm önerisi, sorunu çözmek yerine farkında olmadan soruna malzeme temin etmiştir. Zira İnsanın işitme özelliğinin bitmesiyle insanın ölmesinin gerekmediği gibi risâletin içindeki bir nübüvvet kurumunun bitmesi, genel bir görev olan risâletin bitmesini gerektirmez. Verdiğimiz bu örnek, tarihsel birikimle yoğrulan ihtilafların içinden bir

³⁵ Beyzâvî, Nasruddin Ebu Sa'd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl*, Thk: Muhammed Abdurrahman, Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1418, 1/135.

³⁶ En'am, 6/84-89. Meryem, 19/58.

³⁷ Nisa, 4/164. Mümin, 40/78. Şura, 42/13.

³⁸ Okuyan, *Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler*, s. 77.

³⁹ Okuyan, *Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler*, s. 77.

çarpıda çıkmanın gerçekten kolay olmadığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Hâlbuki tam tersi risâleti nübüvvetin içinde özel bir görev olarak kabul edersek nübüvvet bitince içinde olan risâlet de bitmiş olacaktır. Nübüvveti, insanın ölümü örneğiyle ifade edecek olursak, bir insanın ölmesi sahip olduğu işitme duyusunun da ölmesini gerektirirken, işitme duyusunun ölmesi insanın ölmüş olmasını gerektirmez. Resûl ve nebî kavramı atıf olmadan (رَسُولًا نَبِيًّا) şeklinde kullanıldığında derece farkı olan iki vasıf anlamında kullanılmış olur. Bu ıstılah anlamında "profesör doktor" demeye benzerken, terim anlamında "salihlerden bir nebî"⁴⁰ ifadesinde olduğu gibi "*nebîlerden bir Resûl*" veya "*nebî olan Resûl*" demeye benzemektedir.

Umûm açısından bakıldığında Resûl, nebîden daha umûmî bir anlama gelmektedir. Buna karşın nebî özeldir. Canlı varlık ve beşer kavramları arasındaki umûm-husûs gibi. Zira bütün insanlar canlıdır. Ancak her canlı insan değildir. Bundan dolayı "her nebî Resûldür. Ancak her Resûl nebî değildir." Bu görüşe meyledenler Resûlün sadece insanlardan değil diğer canlılardan da bulunabileceğini esas alarak bunu savunmaktadırlar. Kur'ân-ı Kerim'de, insan ve meleklerden Resûller seçildiği ifade edildiği halde⁴¹ meleklerden nebî seçildiğinden bahsedilmemektedir.⁴² Bu da ilk bakışta nübüvvetin âdemoğullarına özgü olması açısından nebînin Resûlden daha özel bir anlama geldiğini çağrıştırmaktadır. Ancak bu ayette işaret edilen anlam ıstılâhî anlam değil terim anlamı olmaktadır. Ebu Hilâl el-Askerî de, Resûlün terim anlamını esas alarak nebînin mucize sahibi olduğunu, Resûlün ise -Allah'tan başkası adına da gönderilebileceği için- mucize sahibi olmadığını söylemiştir. Ayrıca risâlet, Resûlün bir başkasına iletmek üzere üstlendiği beyanın tamamıdır. Nübüvvet ise risâleti yerine getirme teklîfidir. Bundan dolayı risâlet tebliğ edilirken nübüvvet tebliğ edilmez.⁴³ İfa edilir, uygulanır.

Bu değerlendirmelere bakılınca şunu söyleyebiliriz. Nebîden farklı olarak Allah'tan başkası adına ve insanlar dışında bulunabileceği açısın-

⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/39.

⁴¹ Peygamber olmayan insanlardan resule örnek: Yusuf, 12/50. Meleklerden seçilen Resule örnek: Hac, 22/75.

⁴² Tahânevî, *Mevsûatu Keşşâfi İstilahâtil-Fünûn vel-Ulûm*, 1/860.

⁴³ Ebu Hilâl el-Askerî, *Arap Dilinde Farklar Sözlüğü (el-Furuk fi'l-Luğa)*, Trc.: Veysel Akdoğan, İşaret Yay., İstanbul, 2009, s. 432.

dan terim anlamıyla Resûl'ün nebîden daha kapsamlı bir anlam taşıdığını kabul etmeye engel bulunmadığı gibi, aynı zamanda *gönderilen Resûlün Allah adına ve insan olması durumunda nebî ile müteradif olduğunu* kabul etmeye engel bulunmamaktadır. Bu durumda tartışma ıstılâhî değil, terim anlamı açısından olmaktadır. Bundan dolayı kimse Resûlün nebîden daha geniş bir anlama geldiğini söyleyerek "nübüvvet son bulsa da risâlet devam edebilir" iddiasıyla Allah adına peygamberliğin devamını ispat edemez.

Husûs yönü dikkate alındığında Resûl, nebîden daha husûsî/özel bir anlama gelmektedir. Buna karşın nebî kavramı daha kapsamlı bir anlamı içermektedir. Peygamber Efendimiz bir sahabiye bir dua öğretirken sahabe "*gönderdiğin Resûle iman ettim*" deyince Peygamber Efendimiz sahabeye "*gönderdiğin nebîye iman ettim*" demesini istedi.⁴⁴ İbnü'l-Esir'e göre risalet ve nübüvvet manalarını cem ederek Peygamberimizi övmek için bu şekilde bir ifade tercih edilmiştir. Bundan dolayı "*her Resûl nebîdir. Ancak her nebî Resûl değildir.*"⁴⁵ Eş'arî usulcülerinden Abdulkâhîr Bağdâdî (429/1037), bu görüşü savunanlardandır. Ona göre nebî, kendisine Allah'tan vahiy gelen ve vahiy ile meleğin indiği kimsedir. Resûl ise yeni bir şerîat ile veya öncesindeki bir şerîatin bazı hükümlerini neshederek bir şerîat ile gelen kimsedir.⁴⁶ Beyzâvî (685/1287) ve Taftazânî'ye (792/1394) göre Resûl, halka dini hükümleri tebliğ etmesi için Allah tarafından gönderilen bir insandır. Bir insanın Resûl olması için kendisine Allah tarafından kitap verilmesi şart iken, nebîde böyle bir şart yoktur. Zira nebî daha genel bir tabirdir. Resûl yeni bir şerîat getirir. Nebî ise, Hz Musa ve Hz İsa arasında gönderilen nebîler gibi, öncesinde gelen şerîatı yerleştirir ve yayar. Resûl melek vasıtasıyla kendisine vahiy gelen zattır. Hem Resûle hem de rüyada vahiy alana "nebî" denir.⁴⁷

"*Rüyada vahiy alana da nebî denir*" diyerek nübüvveti rüyada vahiy almakla tanımlamak son derece sorunlu bir ifadedir. Âlûsî'ye göre de bu tanıma göre sadece rüyada vahiy alan nebîlerin bulunması söz konusu

⁴⁴ Buhârî, *Kitâbu'l-Vudû'*, 77.

⁴⁵ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414, 1/163.

⁴⁶ Bağdâdî, Abdulkâhîr, *Usulu'd-Din*, s. 173.

⁴⁷ Taftazânî, *Şerhu'l-Akaid*, Trc.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 2013, s. 96. Beyzâvî, Nasuruddin Ebu Sa'd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevil*, Thk: Muhammed Abdurrahman, Dâru İhyâit-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1418, 4/75.

olduğu için bu tanım çok garip ve uzak bir tanımlamadır.⁴⁸ Zira salih rüya şeklinde başlayan nübüvvet, nübüvvetin kendisi değildir. Nübüvvet son bulmuş olmakla birlikte bazı rivayetlerde nübüvvetin kırk altıda biri olarak belirtilen salih rüyanın devam edeceği haber verilmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla her salih rüya gören kişi nebî değildir. Veya şöyle demek lazım. Her salih rüya, vahiy değildir. Vahyin ve nübüvvetin *müjdeleyicisi* olabilir.⁵⁰ *Nübüvvet son bulduğu için vahiy alma beklentisi de son bulmuştur.* Nebî Resûlden daha umûmî olduğu ve dolayısıyla Resûl, nebîler arasından seçildiği için nübüvvetin son bulması ile risâlet de son bulmuştur. Ayrıca İbrâhîm Bâcûrî'ye (1277/1860) göre Peygamberimizin nebîlerin sonuncusu olması, kendisinin şeriatının önceki şeriatları neshettiğini ve kendi şeriatının neshedilmeyeceğini ifade etmektedir.⁵¹

"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan risâlet görevini yerine getirmemiş olursun."⁵² "Resûlün üzerine düşen ancak tebliğ etmektir"⁵³ gibi ayetlerde Resûl kavramı kullanıldığı için tebliğin sadece Resûlün görevi olduğu nebînin görevi olmadığı zannedilmiştir. Ancak bu ayetlerde tebliğ görevi sadece Resûle hasredilmediği gibi, ayrıca Kur'ân'da Resûllerin ve nebîlerin "müjdeleyici ve uyarıcı" oldukları belirtilmiştir.⁵⁴ Eş'arî kelâmına meyledenleri, bu ayırma sevkeden sebep, vahiy ve melek ile muhatap olan kadınların Resûl değil, nebî oldukları iddialarını temellendirme çabası olabilir. Zira İmam Eş'arî'ye göre kadınlar arasında Resûl yoktur. Resûl olmak için erkek olmak şarttır. Fakat dört kadın nebî vardır. Ona göre Resûl, halka gönderilen, risâleti tebliğ etmekle görevli olan ve halkın itaat etmesi emredilendir. Nebî ise gönderilmemiş olabilir ve risâleti tebliğ etmesi emredilmemiş olabilir. Bunların durumu makamını yükseltecek kendisine has kerametlerle ortaya çıkar.⁵⁵

⁴⁸ Alusî, Şihabuddin Mahmud b. Abdullah, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Thk: Ali Abdalbârî, Darul-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1415, 9/165.

⁴⁹ "Sadık bir adamın gördüğü rüya, nübüvvetin kırkaltıda biridir." (Buhârî, Ta'bîr, 4)

⁵⁰ "Nübüvvetin mübeşşiratından ancak müminin gördüğü veya onun hakkında görülen sadık rüya kalmıştır." Müslîm, Sala, 41.

⁵¹ Bâcûrî, İbrâhîm b. Muhammed Şâfiî Eş'arî, *Tuhfetü'l-Mürîd li Şerhi Cevehereti't-Tevhîd, Mektebetü'l-Asriyye*, Beyrut, 2009, s. 42.

⁵² Maide, 5/67. ayrıca Nahl, 16/35.

⁵³ Maide, 5/99.

⁵⁴ "İnsanlar bir tek ümmetti. Sonra Allah, müjdecî ve uyarıcı olarak nebîleri gönderdi." Bakara, 2/213. "Müjdecî ve uyarıcı olarak resûller gönderdik." Nisa, 4/165.

⁵⁵ İbn Fûrek, *Makalâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, s. 180.

Dolayısıyla erkekler Resûl olarak tebliğ etmek ve onu uygulamakla sorumlu olurken, kadınlar nebî olarak tebliğ ile sorumlu olmayacaklar, sadece kendilerine bildirilen vahiy uygulamakla sorumlu olacaklardır.

Ömer Nasuhi Bilmen'e (1883-1971) göre de nebî kendisine vahiy ilahi tecelli eden, kendisinden önceki bir Resûlün şerîatıyla amele ve bu şerîatin hükümlerini ümmetine tebliğe memur olan zattır. Resûl ise kendisine tarafı ilahiden vahiy ihsan edilen, yeni bir şerîat ve kitap ile memur olan zattır ki bu şerîatın hükümlerini ümmetine tebliğ ile memur olan zattır.⁵⁶ Taftazânî'nin talebesi olan 'Alâuddin Buhârî'ye (841/1431) göre Resûlün kitap verilen peygamber olarak tarif edilmesi tam bir tanım değildir. Çünkü beraberinde kitap bulunanlar sekizi geçmediği halde⁵⁷ Resûller çok daha fazladır. Bu soruna iki yönden cevap verilebilir. *Birincisi*, Resûl ve nebî kavramları arasında tedâğül ilişkisi vardır.⁵⁸ Birbirinden bağımsız ve apayrı şeyler değildirler. "*içerisinde hidayet ve nur olan Tevrat'ı biz indirdik. Teslim olan nebîler Yahudilere onunla hükmediyorlardı.*"⁵⁹ Taftazânî'ye göre bazı açılardan farklı olsalar da hem Resûl hem de nebî vahiy alma ve mucize ile desteklenme konusunda eşittirler.⁶⁰ Ancak îmâ ettikleri değer açısından farklı yönleri bulunmaktadır. *İkincisi*, farklı bir tanımlama ortaya koymuştur. Ona göre Resûl, uygulamak ve tebliğ etmek için kendisine vahyedilen peygamberdir. Nebî ise sadece uygulamak için kendisine vahyedilen peygamberdir.⁶¹ Buhârî'nin bu tanımlaması İmam Mâturidî'ye (333/944) dayanmaktadır. Zira Mâturidî'ye göre Resûl, risâleti tebliğ etmek için gönderilen ve her durumda risâletle emredilendir. Nebî ise bir şey sorulunca ve haber istenince bir şeyi insanlara haber verendir. Resûl ise insanlar sorsalar da sormasalar da dileseler de

⁵⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Mulahhas İlmi Tevhid*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1962, s. 61, 62.

⁵⁷ Hz. Mûsâ'ya Tevrat, Hz. Dâvûd'a Zebûr, Hz. İsa'ya İncil ve Hz. Muhammed'e Kur'an'ın ilâhî kitap olarak verildiğine inanmak peygamberlere imanın bir parçasını oluşturur. Hz. Âdem'e on, Şit'e elli, İdrîs'e otuz ve İbrâhim'e on sayfadan ibaret kitapların (suhuf) verildiğine ilişkin bilgi zayıf rivayetlere dayandığından kesinlik ifade etmez. Yavuz, Yusuf Şevki, "Nübüvvet", DİA, İstanbul, 2007, 33/280.

⁵⁸ Alauddin Buhârî, *Risale fi'l-İtikad*, s. 108.

⁵⁹ Maide, 5/44.

⁶⁰ Taftazânî, *Şerhu'l-Makasid*, 3/268, 273.

⁶¹ 'Alâuddin Buhârî, Ebu Abdullah Muahmmmed b. Muhammed (841/1438), *Risale fi'l-İtikad*, Tahsis: Said Abdüllatif Fevda, Dâru'd-Diyâ, Kuveyt, 1433/2012, s. 108.

yüz çevirseler de tebliğ etmekle görevlidir.⁶² Buna göre Resûlün görevi dini esasları tebliğ etmek ve şerîatı uygulamak iken, nübüvvet özellikle şerîatın uygulanmasını sağlamak için verilen hâkimlik, komutanlık ve yöneticilik benzeri ve özellikle vahiyle desteklenmiş bir yetkidir. Nebîler ile ilgili ayetlere baktığımızda hüküm vermeye ve uygulamaya yönelik ifadeler öne çıkmaktadır. "*İçerisinde hidayet ve nur olan Tevrat'ı biz indirdik. Teslim olan nebîler Yahudilere onunla hükmediyorlardı.*"⁶³ Fahreddin Râzî'ye göre Allahu Teâlâ, Hz Musa'dan sonra İsrail oğullarına yanlarında kitap bulunmayan binlerce nebîyi, Tevrat'ın hadlerini uygulamaları, farzlarını ikame etmeleri için göndermiştir.⁶⁴ Kur'ân'da Peygamberimize yönelik "ey nebî" şeklindeki hitaplara bakıldığında genellikle hâkimlik, komutanlık ve yöneticilik yönünden ve bir ev reisi olarak özel hayatından söz edilmektedir. Tahrîm süresinde olduğu gibi Peygamberimizin uyarıldığı birkaç husûsta da nebî sıfatı öne çıkarılmıştır. Çünkü peygamberler risâletin tebliğinde hata veya eksiklik yapmaktan korunmuştur.⁶⁵ Resûlde risâletin tebliği vurgusu varken, nebîde kendisi veya ümmet hakkında bir kararın veya hükmün verilmesi vurgusu baskındır.

İmam Mâtûrîdî'ye göre "*Nebî'nin, Allah'ın helal kıldığını eşlerin rızasını kazanmak için nefisine haram kılması*"⁶⁶ helal olduğuna itikad ederek bal yemekten kendi adına imtina etmesinden ibaretti. Bebek iken Hz Musa'ya sütanelerin sütünün haram kılınması⁶⁷ gibi "*bir şeyi elde etmekten imtina etmeyi*" ifade etmekteydi. Şer'î bir haram kılma olmadığı gibi zellemeden kaynaklanan bir kınama ve nehyetme değildi. Peygamber Efendimiz, helali haram kılmaya itikad etmediği gibi, ümmete de helal olan bir şeyi haram kılmamıştı. Zira kim, Allah'ın helal kıldığı bir şeyi haram kılsa veya Peygamber Efendimizin, Allah'ın helal kıldığı bir şeyi haram kıldığına itikad ederse, kâfir olur. Zira bu şekilde itikad eden kişi Peygamber Efendimize küfrü nispet etmiş olur.⁶⁸ Birilerini memnun etmek için helal

⁶² İmam Mâtûrîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Thk: Mecdi Beslüm, Sâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, 5/54.

⁶³ Maide, 5/44. Ayrıca bakınız: Nur, 24/54. Ankebut, 29/18.

⁶⁴ Razi, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru İhya-it-Türesil-Arabi, Beyrut, 1420, 12/365.

⁶⁵ İlgili ayetler için bakın: Enfal, 65, 70. Tevbe, 73. Ahzab, 1, 6,, 13, 45, 50-52, 56, 59. Mümtahine, 12. Talak, 1. Okuyan, Mehmet, *Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler*, s. 82, 83.

⁶⁶ Tahrîm, 66/1.

⁶⁷ Kasas, 28/12.

⁶⁸ İmam Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 10/75, 76.

olan bir şeyden imtina etmek normalde bizim hakkımızda kınanmayacak bir durum iken, peygamber misyonu taşıyan nebîde gayri metluv bir vahiy zannedilme ihtimalinden dolayı uyarılarak Kur'ân'da özellikle zikredilmiş olabilir. Ayrıca yanlış anlaşılma ihtimali olan bize nazaran küçük meselelerde bile nebînin uyarılması, nebînin de korunduğuna işarettir. *Risâlet yönüyle hata yapmadan önce korunmak söz konusu iken, nübüvvet yönüyle hata yaptıktan veya unuttuktan sonra düzeltilerek korunmak söz konusudur. Bu nedenle üsve-i hasene özelliği muhafaza edilmiştir.*

Nebînin anlamlarından "yükselmek" şeklindeki mana, nübüvvetin "Allah tarafından yüksek makama seçilen kişi" olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Dinî ve dünyevî bir makam olan hilafetin usulu'd-din kitaplarında imametın nasla mı şura ile mi tespit edilmesi gerektiği konusu bu açıdan değerlendirilince de, şunu söyleyebiliriz. İmametın nasla tayin edildiğini ve imamın her kararında masum olduğunu iddia etmek halifeyi nebî makamına yükseltmek demektir. Bundan dolayı özellikle Ehl-i Sünnet kelâmcıları imametın nasla değil, şura ile tespit edileceğini ve imamın masum olmadığını savunmuşlardır. İmam Gazzâlî, imametın usulu'd-din konusu olmadığını, Şîilerin bu yanlış görüşleri sebebiyle usulu'd-din konuları arasında ele alındığını söylemiştir.⁶⁹

Risâlet ve nübüvvetten hangisinin daha şerefli olduğu hakkında ulema ihtilaf etmiştir. Risâletin nübüvvetten daha şerefli olduğunu savunanlara göre risâlet, Hak ve halk arasında bir araya getirmektir. Nübüvvetin, risâletten daha şerefli olduğunu savunanlara göre nübüvvet, halkın huzurundan hakka yönelmek iken, risâlet ise hakkın huzurundan halka yönelmektir.⁷⁰ Ferrâ'ya göre Resûl, apaçık şekilde kendisine Cibril'in gönderilmesiyle halka gönderilen, nebî ise nübüvveti ilham ve uyku şeklinde olan peygamberdir.⁷¹ Peygamber Efendimize vahiy önce sadık rüya şeklinde gelmişti. Kişi önce nebî olur. Resûl, nebîler arasından seçilir. Bize göre de Resûl olmak daha faziletli bir niteliktir. Zira Resûlün nebîden daha faziletli bir merteye olduğuna ve nebîlerin Resûlün yardımcısı olduğuna dair şu ayet delildir. "Hani Allah, nebîlerden: «Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra beraberinizdekini tasdik eden bir Resûl geldi-

⁶⁹ İmam Gazzâlî, *Faysalu't-Tefrika*, Thk: Mahmud Beycu, Dâru'l-Beyrûtî, Dimeşk, Trs, 1430/2009, s. 56.

⁷⁰ Bâcûrî, *Tuhfetü'l-Mürîd li Şerhi Ceohereti't-Tevhid*, s. 42, 43.

⁷¹ Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru İhya-it-Türesil-Arabi, Beyrut, 1420, 23/236.

ğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz» diye söz almıştı. «Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklediniz mi?» dediğinde, «Kabul ettik» cevabını vermişler, bunun üzerine Allah: O halde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim, buyurmuştu.⁷² Kur'ân'da Hz Musa (a.s) için (رَسُولًا نَبِيًّا) dendiği halde, yardımcı olan kardeşi Hz Harun için sadece "nebi" olarak bahsedilmesi de bu iddiayı desteklemektedir.⁷³ Ancak daha sonra Hz. Harun hakkında ya terim anlamıyla ya da Hz Musa'nın risâletini tebliğinde yanında olduğu için Resûl kelimesi kullanılmıştır.⁷⁴ Bu da göstermektedir ki, nebî ve Resûl arasında rütbe açısından bir fark bulunsa da Allah'tan vahiy alma ve mucize getirme açısından eşittirler. Hz Yahya'dan bahsedilirken de Zekeriya (as)a bir nebî olarak müjdelenmiştir.⁷⁵ Başka ayette de "Ey Yahya! Kitaba sınımsız sarıl, dedik ve ona henüz çocuk iken hüküm (muhakeme gücü) verdik"⁷⁶ denmiştir.

Resûl ve nebî kavramları arasındaki ilişkisini, kavramlaşma sürecini ve bu konudaki kafa karışıklığının sebebini şu şekilde izah edebiliriz. Bu kelimeler Kur'ân'da bazen terim anlamıyla kullanılırken bazen de ıstılâhî anlamda kullanılmaktadırlar. Bundan dolayı iki kavram arasında net ayırmalar yapmak her zaman kolay olmamaktadır. Kur'ân, kavramları inşa ederken bir örümcek ağı misali birbirinden ayrı, ancak birbiriyle bağlantılı anlam dünyası oluşturmaktadır. Örnek olarak Rab ve İlah sıfatlarının birbiriyle ilişkisine bakalım. "Allah'tan başka ilah yoktur" denince "Allah'tan başka Rab yoktur" anlamına geldiği halde aralarında bazı an-

⁷² Âl-i İmrân, 3/81. Menâr tefsirinde dikkat çekildiği gibi bazı tefsirlere göre nebilerden kasıt nebilerin ümmeti olabileceği gibi, ayette kastedilen resul Hz Muhammed'tir. Ancak bu ayet hatemü'n-nebiyyîn meselesi ile irtibatlı bir anlama sahiptir. Zira ayet, Peygamber Efendimizden önceki şeriatlerin belli kavimlere belirli bir vakitle sınırlı bir hidayet olmasına ve Peygamber Efendimizle birlikte ondan sonra beşerin akıllarını kullanmak dışında başka bir şeye ihtiyaç duymayacakları umumi en son hidayete delalet etmektedir. Muhammed Abduh, Reşid Rıza, *Tefsiru Menâr*, Heyetu'l-Mısriyye el-'âmmetü lil-Kitab, Mısır, 1990, s. 3/289.

⁷³ "Kitap'ta Musa'yı da an. Gerçekten o ihlâs sahibi idi ve **hem resûl, hem de nebî idi**. Ona, Tûr dağının sağ tarafından seslendik ve kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık Rahmetimiz sonucu kardeşi Hârûn'u kendisine bir **nebi** olarak bahşettik." Meryem, 19/51-53

⁷⁴ "Firavun'a gidin. Deyin ki: biz ikimiz de Rabbimizin resulüyüz/elçisiyiz. İsrail oğullarını bizimle gönder. Onlara azap etme. Rabbinden bir mucize getirdik" Taâ, 20/47.

⁷⁵ "Zekeriyâ mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir **nebi** olarak Yahya'yı müjdeler." Âl-i İmrân, 3/39.

⁷⁶ Meryem, 19/12.

lam farkları bulunmaktadır. Rab sıfatı Allah'tan kullara yönelik, iyiliğin lütfedildiğine işaret eden, bir sıfat iken; ilah sıfatı ise kullardan Allah'a yönelik, şükürün ve ibadetin sunulması gerektiğini ifade eden, bir sıfattır. Rab sıfatı Allah'ın kullarını yaratması, rızıklandırması ve terbiye etmesi özellikleri ile Allah'ın kullarına ikramına vurgu yaparken; ilah sıfatı ise kulların, saptıran şeytanı ve azdıran hevalarının isteklerini terk ederek, Allah'ın emir ve yasaklarına itaat etmelerine vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde Resûl kavramı ile peygamberlerin, âlemlerin Rabbinden kullarına gelen ilahî mesajı aynen iletmelerine vurgu yapılırken, nebî kavramı ile kulların -ihtilaf ettikleri konularda- Allah'ın verdiği kitap ve hikmete göre aralarında hükmederek tek ilah olan Allah'a kulluk etmelerine yönelik yaptıkları örneklik ve rehberlik vurgulanmaktadır. Bu anlam "*âlemlerin Rabbinin Resûlü*"⁷⁷ ifadesinde Resûl kavramının Rab kavramıyla niçin özellikle kullanıldığını ortaya koymaktadır.

c. Hâtemu'l-Enbiyâ bağlamında Resûl ve nebî: Ahzâb süresindeki "*Allah'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur*"⁷⁸ ayetinin tahrif edilmesi ile ortaya atılan "Hz Muhammed", nebîlerin sonuncusudur, Resûllerin sonuncusu değildir" şeklindeki iddia, birinci ve üçüncü görüşe göre temelsiz kalmaktadır. Birinci görüşe göre nebî ve Resûl aynı anlama geldiği için son nebî aynı zamanda son Resûldür. Üçüncü görüşe göre nebî olmadan Resûl olmak söz konusu olmadığı için nübüvvet son bulunca risâlet de son bulmuş olur. Ancak ikinci görüşe gelince, bu durumda bazı açıklamalar yapmak gerekmektedir. Zira bu görüşe dayanarak "*her Resûl nebî olmadığı için nübüvvet müessesesi bitse de risâlet müessesesi devam etmektedir*" diyen Mısırlı Reşid Halife gibileri çıkıp Hz Muhammed'in nübüvvetine bağlı bir Resûl olduğu iddia edebilir.⁷⁹ Zira Bahâîlere göre de Hz Muhammed, Resûllerin değil, nebîlerin sonuncusudur. Çünkü Allah'ın "mürsillik" (peygamber göndericilik) sıfatı son bulmaz. Bundan dolayı Hz. Muhammed'in "hâtemü'n-Nebîyyîn" olması, Allah'ın ondan sonra Resûller göndermesini engellemez. Onun için Bahâ'dan sonra da pey-

⁷⁷ Meryem, 19/19. Şuara, 26/16. Zuhruf, 43/46. Hakka, 69/10.

⁷⁸ Ahzab, 33/40.

⁷⁹ Doğru, Erdinç, "Dilbilim ve Kur'an Çerçevesinde Bir Anlam Analizi: Resul ve Nebi Kavramları", *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research - İslam Araştırmaları*, 2011, cilt: IV, sayı: 2, s. 9.

gamber gelecektir.⁸⁰ Hâlbuki ikinci görüş de birinci görüşe yakındır. Zira Resûl kelimesi insanlardan ve meleklerden seçilen elçileri kapsayacak şekilde daha geniş ele alındığı için, Allah'tan vahiy alan ve mucize ile desteklenen bir insan söz konusu olunca "Allah'ın Resûlu" nebî anlamında kullanılmaktadır. Ancak melek "Allah'ın Resûlu" olunca nebî değil, sadece elçi kabul edilmektedir. Dolayısıyla her üç durumda Hâkim'in Müsterek'inde rivayet edildiği gibi Peygamber Efendimizden sonra nebî de Resûl de yoktur.⁸¹ İmam Mâtürîdî, "(Muhammed) Allah'ın Resûlüdür ve nebîlerin sonuncusudur"⁸² ayetini "risâlet onunla son bulmuştur. Ondan sonra nebî yoktur" şeklinde tefsir etmiştir.⁸³ Zira ayetin siyak ve sibakına bakılınca nebî kavramı öncesindeki ayette, Allah'ın risâletini tebliğ edenler olarak açıklanmıştır.

"Allah'ın, kendisine helâl kıldığı şeyde nebî'ye herhangi bir vebâl yoktur. Önce gelip geçenler arasında da Allah'ın âdeti böyle idi. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir. O nebîler ki Allah'ın risâletlerini (gönderdiği emirleri) tebliğ ederler, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah (herkese) yeter. Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir"⁸⁴ dedikten sonra "Ey Nebî! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik"⁸⁵ buyrulması da göstermektedir ki, nübüvveti dair olan ve Allah'ın risâletini tebliğ eden risâlet son bulmuştur. Şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak ne bir Resûl ne de nebî artık gönderilmeyecektir. Bu özellikler olmadıktan sonra risâlet iddiası içi boş bir aldatmacadan ibaret kalacaktır. Resûl bulunan her dönemde yardımcı nebîler buluna gelmiştir. Cenâb-ı Hak dileseydi Peygamber Efendimize de yardımcı olacak nebîler gönderebilirdi. Ancak göndermeyip risâlet ve nübüvveti Hz Muhammed'te cem ederek, vahiy aracılığı ile kullarına hitap etmeye son vermiştir. Bunun temel sebebi

⁸⁰ Fiğlalı, Ethem Ruhi ve Şimşek, Ramazan, *Bahâilik ve el-Kitabu'l-Akdes (Türkçe Çevirisi)*, Mezhep Araştırmaları, III/2 (Güz 2010), s. 33.

⁸¹ Hakim Neysaburi (405/1014), *El-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Thk: Mustafa Abdulkadir Ata, Dârul-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990, 2/631.

⁸² Ahzab, 33/40.

⁸³ İmam Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 8/395.

⁸⁴ Ahzab, 33/38, 39, 40.

⁸⁵ Ahzab, 33/45.

dinin kemale erdirilmesi ve koruma altına alınmış olmasıdır.⁸⁶ Fahreddin Râzî'ye göre hatemun-nebîyyin kavramı şerîatin kemale erdirildiğini ifade etmektedir.⁸⁷ Rivayete göre Peygamber Efendimizden önceki tüm nebîlerin "nübüvvet beni" sağ ellerinde idi. Peygamber Efendimizin ise iki omuzunun arasındaydı. Bunun hakkında sorulunca Peygamberimiz şöyle buyurdu: "*iki omuzum arasındaki bu ben, benden önceki nebîlerin benidir. Çünkü benden sonra nebî de Resûl de yoktur.*"⁸⁸

d. Din ve şerîat kavramlarının Resûl ve nebîlerle bağlantısı: İslâmî terminolojide dini ifade etmek için bazen şerîat, bazen din, bazen İslâm kelimeleri birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bu kavramların dinin içeriklerinden ve özelliklerinden her birini özel olarak ifade etmek için kullanıldığı da bir gerçektir. Din ve şerîat ayırımı yapan âlimlerden biri, Ebu Hanîfe'dir.⁸⁹ Ebu Hanîfe'ye göre Resûller, tek dine mensup oldukları halde, her Resûl kendi şerîatine davet ediyor ve kendisinden önceki Resûlün şerîatine uymaktan nehyediyordu. Zira Resûllerin şerîatleri çok muhteliflidir. Allah, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "*Sizin her biriniz için bir şerîat ve yöntem tayin ettik. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet yapardık.*"⁹⁰ "*Senden hiçbir Resûl göndermedik ki, ona, 'Benden başka hiçbir ilah yoktur. Sadece bana ibadet edin.*"⁹¹ "*Allah'ın yaratışında tebdil yoktur. İşte dosdoğru din budur.*"⁹² Yani Allah'ın dininde tebdil yoktur. Zira din, tebdil, tahvil ve tağyir edilmez. Şerîatler ise tebdil ve tağyir edilmiştir. Cenabı Hak, bazı insanlara helal kıldığı şeyleri bazı insanlara haram kılmıştır. Şerîatler farzlardır.⁹³

Fahreddin Râzî'ye göre şerîatin iki anlamı vardır. Birincisi açıklamak, beyan etmek, ikincisi ise bir şeye başlamak, işin içine girmek anlamındadır. Şerîat, feiletun vezninde ismi meful anlamında, Cenab-ı Hakk'ın mükelleflerin girmelerini emrettiği yol demektir. Kur'ân-ı Ke-

⁸⁶ Maide, 5/3. Hicr, 15/9.

⁸⁷ Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, 25/171.

⁸⁸ Hakim Neysabûrî, *El-Müstedrek ale's-Sahihayn*, 2/631.

⁸⁹ Kahraman, Abdullah, "Ebu Hanîfe'de Din ve Şeriat Ayırımı var mı?", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 19, 2012, s. 474.

⁹⁰ Maide, 5/48. Ayrıca bakınız: 42/13. Casiye, 45/18

⁹¹ Enbiya, 21/25.

⁹² Rum, 30/30.

⁹³ Ebu Hanîfe, "el-Âlim ve'l-Müteallim", *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, Trc.: Mustafa Öz, İstanbul, 1992, s. 16, 17.

rim'de bütün nebîler ve Resûllerin yollarının hem bir olduğuna⁹⁴ hem de yollarında farklılıklar bulunduğuna⁹⁵ delalet ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerin arasını şu şekilde cem edebiliriz. *Birinci* durumla ilgili ayetler, usulud-din ile ilgili olan ayetlerdir. *İkinci* durumla ilgili ayetler ise furûu'd-din ile ilgili hükümleri ifade eden ayetlerdir. İkinci durumla ilgili ayetlerden "*Sizin her biriniz için bir şerîat ve yöntem tayin ettik*"⁹⁶ ayeti her Resûlün kendisine ait müstakil bir şerîati olduğuna ve önceki ümmetlerin şerîatlerinin bizim için geçerli olmadığına delalet etmektedir.⁹⁷ İmam Mâtûrîdî'ye göre Resûl ve nebîlerin hepsi, şerîatleri ve hükümleri birbirinden farklı olsa bile, Allah'ın birliğine ve yalnız O'na ibadet etmeye davet etmek için gönderilmişlerdir. "*Allah size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhîm'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi şerîat (hukuk düzeni) yaptık*"⁹⁸ ayetinde Hz Nuh'un önce zikredilmesinin sebebi, ondan önce haram ve helal hükümlerinin bulunmamasıdır.⁹⁹ Fahreddin Râzî'ye göre bu ayette beş peygamberin birlikte zikredilmesinin sebebi, şerîat sahibi olmaları ve tabilerinin çok olması yanında, bu beş şerîat arasında ortak olan iman ve güzel ahlaka vurgu olarak da anlaşılabilir.¹⁰⁰ Dolayısıyla bu ayette şerîatın ulul-azm Resûlleri ile ilişkilendirilmesi Resûl ve şerîat arasında bir bağlantı olarak görülebileceği gibi, ilk şerîat verilen "Resûl nebî"nin Hz Nuh olduğu da anlaşılabilir.

Resûl ve nebî arasındaki ilişkinin genellikle din ve şerîat arasındaki ilişkiyle izah edildiğini aktarmıştık. Resûl yeni bir şerîat sahibi iken, nebî Resûlün şerîatına tabidir. Resûl Allah'tan aldığı dini tebliğ etmekle ve şerîati uygulamakla sorumlu iken, nebîler Allah'ın teşri ettiği şerîati haber vermekle gereğince hükmetmekle ve onu uygulamakla sorumludurlar. Her iki durumda Resûl ve nebî risâletin tebliğinden muaf olamazlar. Peygamber Efendimizin yanına bir grup gelince onlar hakkında "*hâkimler, âlimler, fıkhıta neredeyse enbiyadırlar*"¹⁰¹ sözü ve "*âlimler nebîlerin*

⁹⁴ Şura, 42/13. En'âm, 6/90.

⁹⁵ Maide, 5/48.

⁹⁶ Maide, 5/48. Ayrıca bakınız: 42/13. Casiye, 45/18

⁹⁷ Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, 12/372, 373.

⁹⁸ Şura, 42/13.

⁹⁹ İmam Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sünne*, 9/111, 112.

¹⁰⁰ Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, 27/587.

¹⁰¹ Kelebâzî Buhârî, Ebubekir Muhammed b. Ebi İshak (380/ 980), *Bahru'l-Fevâid el-Meşhure bi Me'âni'l-Ehbâr*, Thk: Muhammed Hasan İsmail, Ahmed Ferid el-Mezidi, Dâru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1420, s. 282.

*mirasçılardırlar*¹⁰² hadisi nübüvvetin toplumu ilgilendiren ilmî ve fikhî meselelerle bağlantılı bir özelliği olduğunu göstermektedir. Hadislerde yaklaşık 124 bin nebî gönderildiği bildirildiği halde nebîler arasında Resûllerin 315 olarak bildirilmiş olması da¹⁰³ risâlet ve nübüvvet arasında bu farka işaret etmektedir. İlk nebînin Hz Adem olduğu belirtilmesine rağmen, ilk Resûlün Hz Nuh olması bu açıdan anlamlıdır.¹⁰⁴

Bazı âlimler, sahife sahibi oldukları için Hz Adem ve Hz Şit'in de hem Resûl hem de nebî olduğunu savunmakla birlikte bazıları ise Hz Nuh'un niçin ilk Resûl olduğu hakkında bazı yorumlar ortaya koymuşlardır. *Bazı hadis âlimlerine göre* nebî belli bir topluluğa gönderiliyorken, Resûl yeryüzünde yaşayan tüm insanlara gönderilmiştir. Zira hadiste de duruma işaret edilerek Hz Nuh'un ilk Resûl olması "*yeryüzü halkına gönderilmekle*"¹⁰⁵ takyid edilmiştir. Dolayısıyla Hz Adem ve sonrasında gönderilen nebîler tüm yeryüzü halkına gönderilmemiştir. Peygamber Efendimiz Araf süresi 158. ayet ile "*Ey insanlar! Ben hepinize gönderilen Allah'ın Resûlüyüm*" beyanı ve nübüvvet ile ilgili "*nebî kendi kavmine gönderilirdi. Ben ise tüm insanlara gönderildim*"¹⁰⁶ hadisi ile Peygamberimizin nübüvvetinin kendi şahsında risâlet konumuna yükseltildiğini anlamaktayız. Bundan dolayı tüm yeryüzü halkına gönderilen ilk Resûl ve nebî Hz Nuh iken, kıyamete kadar gelecek tüm cinlere ve insanlara gönderilen son Resûl ve nebî ise Hz Muhammed'dir.¹⁰⁷ *Bazı hadis âlimlerine göre* ise Hz Adem ile Hz Şit'in

¹⁰² Tirmîzî, İlim, 19. Ebû Dâvûd, İlim, 1.

¹⁰³ Taberânî, Süleyman b. Ahmed (360/960), *Mucemü'l-Kebir*, Thk: Hamdî b. Abdulmecid, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1415/1994, 8/217.

¹⁰⁴ Hadisi şerifte Ebu Zer, Peygamber Efendimiz'e "nebilerin ilki kimdi?" diye sorunca Peygamber Efendimiz "Adem" diye cevap verdi. Bu sefer Ebu Zer "o bir nebi mi?" diye sorunca da "evet, mükelleme" diye cevap verdi. Buhârî, Muhammed b. İsmail (256), *Hal-ku Ef'âli'l-'ibâd*, Thk: Abdurrahman Umeyr, Dâru'l-Maarifis-Suudiyye, Riyâd, Trs, s. 40. Tirmîzî, Nesai gibi bazı hadis kaynaklarında da Hz Nuhun ilk resul olduğu bildirilmiştir. Yavuz, Yusuf Şevki, "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul, 2007, 33/280. "Nuh yeryüzü halkına gönderilen ilk resuldür." Buhârî, Enbiya, 4. Müslîm, İman, 84. Aliyyül-Kârî'ye göre de ilk resul Hz. Nuhtur. Aliyyül-Kârî, *Fıkhü'l-Ekber Şerhi*, Trc.: Hüseyin S. Erdoğan, Hisar Yay., İstanbul, 2013, s. 310.

¹⁰⁵ Buhârî, *Enbiya*, 4. Müslîm, İman, 84. (يَا نُوحُ أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ)

¹⁰⁶ Buhârî, *Namaz*, 55. (وَكَانَ النَّبِيُّ يَبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبَعَثَ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً)

¹⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethul-Bârî Şerhi Sahihil-Buhârî*, Tashih: Muhibbuddin el-Hatib, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379, 6/372. Mübarekfüri, Ebul-Ala Muhammed b. Abdurrahman, (h.v.1353), *Tuhfezul-Ahvezi bi Şerhi Câmiit-Tirmîzî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,

sahifelerinde emir ve nehiyler yoktu. Bir takım nasihatler, öğütler ve hikmetler vardı. Hz Nuh gönderildiğinde yeryüzü kafirlerle doluydu. Halbuki Hz Adem'in çocukları kafir değildi. Hz Adem çocuklarına imanı ve Allah'a itaati öğretmiştir. Ayrıca tevhidi bozan şirk hastalığı Hz Nuh'un kavmi arasında ortaya çıkmıştır. O zamana kadar din tahrif edilmemişti. Bu açıdan nübüvvet yeterliydi. Din tahrif edilmeye başlayınca dinin aslının ortaya konulması için her defasında Resûller vasıtasıyla kitap gönderilmiştir. Enbiya süresindeki "biz senden önce gönderdiğimiz her Resûle, Allah'tan başka ilah yoktur, sadece bana ibadet edin, diye vahyettik"¹⁰⁸ ayeti risâletin bu yönüne işaret etmektedir. Aliyyü'l-Kârî'ye (1014/1605) göre Peygamber Efendimiz Resûl olarak gönderildiği vakit de, din ve şeriat hükümlerinden hiç bir şey kalmamış, zulüm eserleri ve küfür her tarafa yayılmıştı.¹⁰⁹ Dolayısıyla Resûller, nebîlerden farklı olarak özellikle hak ile batılın birbirine karıştığı dinin tahrif edildiği ve gizlendiği dönemlerde yeni bir şeriat ile tüm insanlara gönderilen özel yetkili nebîlerdir. Bundan dolayı dönemlerindeki ve onlardan sonra gelen nebîler onlara tabidirler.¹¹⁰

e. İtaatin gerekliliği açısından Resûl ve nebînin değeri: "Ey Resûl! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan risâlet görevini yerine getirmemiş olursun."¹¹¹ "Resûlün üzerine düşen ancak tebliğ etmektir"¹¹² gibi ayetlere dayanarak Resûlün tek görevinin kitabı tebliğden ibaret olduğunu iddia edenlere göre Kur'ân'da Resûle itaat etmek emredilmiş nebîye itaat etmek emredilmemiştir. Bunu şu şekilde savunmaktadırlar: "Öyle olsa nebî, Allah ile kulları arasına girer, insanları kendine çağırır ve şirk yapılanması meydana gelirdi. Öyleyse itaat nebîye değil, onun Resûl sıfatıyla tebliğ edip uyguladığı ayetlerdir. Nebî ile Resûl arasındaki bu önemli fark anlaşılamayınca, Sünnet iyi anlaşılammakta, Kitap-Sünnet ilişkisi doğru

7/104, 105. Kastallânî, Şehabuddin Ahmed b. Muhammed (923/1517), *İrşadu's-Sârî li Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Matbaatu'l-Kübra el-Emiriyye, Mısır, 1323, 5/329.

¹⁰⁸ Enbiya, 21/25.

¹⁰⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Fıkhü'l-Ekber Şerhi*, s. 313.

¹¹⁰ Şura, 42/13. ayete bu açıdan bakıldığında bir takım işaretler görmek mümkündür: "O size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeri'at (hukuk düzeni) yaptı. Şöyle ki: Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Fakat kendilerini çağırdığın (bu) esas, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allâh dilediğini kendisine seçer ve iyi niyetle yöneleni kendisine iletir."

¹¹¹ Maide, 5/67. ayrıca Nahl, 16/35.

¹¹² Maide, 5/99.

kurulamamaktadır. Bu yüzden birçok âlim, Muhammed aleyhisselamu Allah'ın yanında ikinci şâri', yetkili ikinci kişi saymış, dengeleri bozmuştur."¹¹³ Bu söylem tarzı şeriatı uygulama ile sorumlu bir nebîye isyanı caiz gören bir anlayışı beraberinde getirir. Aklı yeterli görüp risâleti gereksiz görenlerden sonra bugün de Kur'ân'ı yeterli görüp nübüvvetin rehberliğine ihtiyaç duymayan bir nesil ortaya çıktı. Bu durum anlam alanı geniş olan Kur'ân'ın insanların aklına göre yorumlanmasına, böylece benzeri bir şekilde yaratılış ayetleri üzerinden aklı yeterli kabul edenlerle, Kur'ân ayetleri üzerinden aklı yeterli görenlerin benzer bir amaca hizmet etmesine yol açmaktadır. *Bir taraftan nübüvvetin masumiyeti sorgulanırken, diğer taraftan aklın masum kabul edilmesi ile aklın nübüvvetin yerine konulması söz konusudur.* İlgili yazıda bu mesele şu şekilde ifade edilmektedir: "*Nebîlik unvandır; onlar 24 saat nebîdirler; ama 24 saat Resûl değillerdir. Âyetleri tebliğ ederken Allah ne indirmişse onu tebliğ eder, bir hata yapmazlar. Ama onlardan hüküm çıkarırken ve uygularken hata edebilirler. Çünkü uygulama, tebliğden farklıdır. Onların hatalarını bildiren âyetlerde Resûl kelimesi kullanılmaz. Mesela, Enfal, 8/67, 68. Tahrir, 66/1*"¹¹⁴

Öncelikle Kur'ân'da peygamberler hakkında kınama olarak algılanan husûslar "*hasenetu'l-ebrar, seyyietu'l-mukarrebîn*" ilkesiyle Peygamberlerin derecesi ve makamına nispetle değerlendirilmelidir. Başkalarına nispetle hasene sayılan bazı şeyler, mukarrabinlerin makamına nispetle seyyie sayılmaktadır.¹¹⁵ Mukarrabin olmayan bir müminin, örneğin oruçlu iken unutarak bir yasağı ihlal etmesi, Allah'ın ikramı olarak değerlendirilirken, Hz Adem'in unutulması sebebiyle cennette yasak

¹¹³ <http://www.suleymaniyevakfi.org/yazi.php?id=1871> ;

<http://kuranansiklopedisi.com/yazi/kur-an-a-ve-gelenege-gore-nebi-ve-resul>
(23.12.2014).

¹¹⁴ <http://www.suleymaniyevakfi.org/yazi.php?id=1871> ;

<http://kuranansiklopedisi.com/yazi/kur-an-a-ve-gelenege-gore-nebi-ve-resul>
(23.12.2014).

¹¹⁵ Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3/460. Hazin, Alaaddin Ali b. Muhammed (741/1331), *Lubâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Tashih: Muhammed Ali Şâhin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, 1/424. Ebu Hafs Siracuddin, Ömer b. Ali el-Hanbeli (775/1365), *El-Lübab fi Ulumi'l-Kitab*, Thk: Şeyh Adil Ahmed ve Şeyh Ali Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, 11/217. Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed (982/1574), *İrşâdu'l-Akli's-Selim*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, Trs. 8/97. Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, Risale Yay., İstanbul, 2014, 2/435.

ağaçtan yemesinin isyan olarak değerlendirilmesi buna benzemektedir.¹¹⁶ Peygamberin ümmetinden bir müslümanın, eşinin hoşlanmadığı helal bir yiyecekte uzak durması, belki övülecek bir durum iken, bir peygamberin uyarılması da bunun gibidir. Enfal süresindeki "Allah seni affetsin" ifadesi de Peygamberimizin istediği kişiye izin vermesine müsaade edildiği için¹¹⁷ asıl itibarıyla "*Allah sana afiyet versin*" anlamında iken, peygamberlik makamı itibarıyla bir uyarı gibi algılanabilir. Bütün bu ifadeler, nübüvvet makamının, beşeri özellikleri yanında beşerden daha yüksek bir makam olduğunu göstermektedir. Mukarrabin makamından olan nübüvvet, cennette en yüksek makam olduğu gibi dünyada da en yüksek makamdır. Bu tür ifadelerin Kur'an'da zikredilmesi ismet sıfatının sadece risâlet ile ilgili değil, nübüvvet ile de ilgili olduğunu göstermektedir. *Risâlet bidayeten korunmuş iken, nübüvvet nihayeten korunmuştur*. Ayrıca bu durum *ismetin, iradeyi yok eden bir husûs olmadığına da delildir*.

Tarihte ortaya çıkan Hâricî grubun zihin yapısında, "*Kur'an'ı sünnete gerek kalmadan kendi aklıyla en doğru şekilde anlayabileceğine inanma*" kanaati bulunmaktadır. Zira Hariciler, Kur'an'ın akla gelen ilk anlamını esas alarak zahirî anlamına dayanarak Hz Ali'yi tekfir etmişlerdi. Bundan dolayı Hz Ali, İbn Abbas'ı Hâricîlerle görüşmeye gönderdiğinde onlara Resûlullah'ın sünneti ile cevap vermesini tavsiye etmiştir. *Nübüvvetin semeresi olan sünneti bir tarafa bırakıp risâletin gereği olan Kur'âna sarılmak ümmete vahdet değil, bilakis tefrika ve tekfir getirir*. İnsanların Allah'ın mesajını anlamaları ve yaşantılarına yansıtmaları için Kitap tek başına yeterli olsaydı, Kitabın nebîlerle beraber gönderilmesinin ne gereği vardı. *Akıl yeter diyenler nasıl risâleti ve nübüvveti gereksiz görüyorlarsa, kitap yeter diyenler de nübüvveti gereksiz görüyor demektir*.

Siyer, hadis ve fıkıh ilmi nübüvvet birikimini ortaya koyan ilim dallarıdır. Bu ilimlerin içine uydurma rivayetler girdi diye toptan hepsini yok saymak ne kadar yanlış ise, araştırma yapmadan toptan bütün rivayetleri kabul etmek de elbette yanlıştır. İfrat ve tefrit arasında orta bir yol takip edilmesi gerekmektedir. Âlimler bu konularda ciltlerce eserler telif etmişken, kolaya kaçarak nübüvvetin semeresi olan sünneti yok

¹¹⁶ Taha, 20/115, 121.

¹¹⁷ Nur, 26/62.

saymak ilim ciddiyetine yakışmamaktadır. Bilim adamlarının ortaya koydukları bilgiler ne kadar bilgi değeri taşıyorsa nebîlerin ortaya koydukları hadis ve sünnet -Kur'ân'a aykırı olmamak kaydıyla- bilim adamlarından daha güvenilir bir değer taşımaktadır. Zira peygamberler asla Kitaba muhalefet etmezler. Nebîler hata yapmaları veya yanılmaları durumunda vahiy ile uyarıldıkları için, dini bir hüküm ifade eden söz ve davranışlarında itaat edilmeleri ve örnek alınmaları gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Cenab-ı Hak "Ey iman edenler! Allah'ın ve Resûl'ünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir"¹¹⁸ diyerek Allah'a ve Resûlüne isyanı nehyettikten sonra "Ey iman edenler! Seslerinizi Nebî'nin sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Nebî'ye yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir. Allah'ın Resûlünün huzurunda seslerini kısalar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır"¹¹⁹ buyurarak Nebî'nin sözünü dinlememenin cezasının ne kadar ağır olduğunu haber vermiştir. Nitekim nasıl Resûl'e imanla mükellef isek, nebîye iman etmekle de mükellefiz.¹²⁰ Resûle veya nebîye iman, onların Allah'tan getirdiği mesaj veya Allah adına verdiği hüküm hakkında onlara güvenmeyi ve teslim olmayı gerektirir.

Resûl ve nebî kavramlarının beraber kullanıldığı Araf süresinde peygambere itaat şu şekilde anlatılmıştır: "Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Resûle, o ümmî Nebî'ye tabi olanlar (var ya), işte o Peygamber onlara marufu emreder, onları münkerden meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen Nûr'a uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır."¹²¹ İmam Mâtûrîdî'ye göre Resûl ve nebî kavramlarının kullanıldığı bu ayette, Resûl, kendisine sorulsa da sorulmasa da risâleti tebliğ etmek için gönderilen ve her durumda risâletle memur olan; nebî ise soru sorulunca haber veren anlamında kullanılmıştır. Temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılması iki anlama muhtemeldir. Birincisi Allah'ın helal kıldığını helal, haram kıldığını haram kılar. İkincisi ise insan aklının ve tabiatının temiz

¹¹⁸ Hucurat, 49/1.

¹¹⁹ Hucurat, 49/2.

¹²⁰ Bakara, 2/177, 285.

¹²¹ Araf, 7/157.

kabul ettiği şeyleri helal, pis kabul ettiği şeyleri ise haram kılar.¹²² Peygamber Efendimiz, Hayber günü muta nikâhını ve domuz gibi rics olduğu için ehli eşek etini haram kılmıştır.¹²³ Ayrıca ayette Resûl ve nebînin birlikte zikredilmesi ile peygamberin yetki sınırı belirtilmiştir. Emretmek, men etmek, helal ve haram kılmak risâlet yetkisine işaret ederken, maruf, münker, temiz ve pis şeylerle vasıfların belirlenmesi nübüvvetin yetkisine işaretidir. Çünkü nebî Resûlün sıfatı olarak gelmiştir. Kitap ve hikmet arasındaki bağlantıda da bu özellik vardır. Kitap emir ve nehiyleri, helal ve haramları içerirken, hikmet ise bunların maruf ve münker, temiz ve pis gibi kıyaslanabilecek vasıf ve hikmetlerini belirtir. Ayrıca bir sonraki ayette de Resûl nebîye iman etmek ve tabi olmak emredilmektedir. Resûl nebîye iman etmek ve tabi olmanın emredilmesi, aldıkları metluv ve gayri metluv vahiy ile kitaptaki hüküm ve hikmetleri bizden daha doğru anlamaları sebebiyledir. Bununla birlikte fetanet sıfatına sahip olan Peygamberlerin bizden daha akıllı olmalarının sebebi de, kendilerine verilen vahye dayalı ilim ve hikmet/muhakeme kabiliyetidir.

İmam Mâtûrîdî'ye göre nebîlere verilen kitapla birlikte verilen hikmet değişik şekilde tevil edilmiştir. İbn Abbas'a göre kitapta bulunan fıkhıdır. Bazılarına göre sünnet-i seniyyedir. Zira peygamber insanlara Allah'ın lütfu, ilhamı veya vahyi ile sünneti öğretiyordu. Bazılarına göre hüküm vermede isabet kabiliyetidir. Bazılarına göre mev'izadır. Hasan-ı Basrî'ye göre ise hikmet Kur'an'dır yani kitapta bulunan helal ve harama dair hükümlerdir. Bu açıdan hikmet, ihkam ve itkan anlamında olup, nebîlere önünden ve arkasından batılın yaşanmayacağı muhkem ve sağlam Kitap verilmiştir.¹²⁴ Bazılarına göre kitap, yazılan ilim iken, hikmet ise öğrenme süreci olmadan insana verilen ilimdir.¹²⁵ İmam Mâtûrîdî'ye göre hikmet, hükümlerde isabettir. Zira hikmetin aslı hakikatte her şeyde isabettir. Hakîm de hüküm verirken hata etmeyen ve yanılmandır.¹²⁶

İmam Mâtûrîdî'ye göre peygamberlere gelen vahiy, Kur'an'dan ibaret değildir. Bilakis vahiy, metluv ve gayri metluv olmak üzere iki

¹²² İmam Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 5/54, 59.

¹²³ Buhârî, *Megâzî*, 40, *Kitabu'z-Zebâih ve's-Sayd*, 28. İmam Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 3/117.

¹²⁴ İmam Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 1/573, 594. 2/173. 10/6.

¹²⁵ İmam Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 3/647.

¹²⁶ İmam Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 2/373. 8/384.

kısma ayrılır. "Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku"¹²⁷ ile "Rabbinden sana indirileni tebliğ et"¹²⁸ ayetlerinde bahsedilen Peygamber'imize levhi mahfuzdan indirilen vahiy, metluv ve gayri metluv şeklinde verilmiştir.¹²⁹ Ayrıca İmam Mâtûrîdî'ye göre "Allah'ın ayetleri hakkında tartışanları gördün mü? Nasıl da haktan döndürülüyorlar. Onlar ki Kitabı ve Resûllerimizle birlikte gönderdiğimizi yalanladılar. İlerde bilecekler"¹³⁰ ayetinde kitaptan ayrı olarak zikredilen "Resûllerimizle birlikte gönderdiğimiz şey" iki şekilde tevil edilebilir. Kitabın tefsiri mahiyetinde anlaşılabilmesi gibi, gayri metluv vahiy olarak da anlaşılabilir. Ayetin iki anlamı söz konusudur. Allah'ın ayetlerini müdafaa etmek için Resûllerin ortaya koydukları tefsiri tekzip ettiler. Bir de kitap dışında vahiy ile Resûllere emrettiklerimizi tekzip ettiler.¹³¹ Ebu Suud'a (981/1574) göre Allah'ın ve Resûl'ünün haram kılması, metluv veya gayru matluv vahiy şeklinde sabit olur.¹³² Allah'ın kitabında sabit olan haramlar metluv vahiy iken, sünnette sabit olan haramlar ise gayru metluv vahiy ile bildirilmiştir. Âlimlere göre Allah'ın helal kıldığı bir şey, ancak Allah'ın haram kılmasıyla haram olur. Bu da ya Kur'ân'ın nazmı gibi metluv olan bir vahiyle veya gayri metluv olan bir vahiy ile gerçekleşir.¹³³

Se'âlibî (875/1470), gayr-i metluva namaz için abdest almayı örnek vermektedir. Zira abdest ile ilgili hükmü ifade eden ayet Medine'de indiği halde namaz hicretten önce farz kılınmıştı. Âlimlere göre abdest Mekk'e'de iken "sünnet" idi. Peygamber Efendimiz sünnete binaen abdest alıyordu.¹³⁴ Peygamber Efendimiz'e Cebrail gelip namazın nasıl kılınacağını öğrettiği gibi, abdesti de öğretmişti. Ayrıca Enfal süresi 7. ayette belirtilen "vaat edilen iki taifeden biri" ifadesindeki vaadin vahiy-i gayri metluv olarak önceden vaat edildiğini ve bu ayetin o vaade işaret ettiğini

¹²⁷ Kehf, 18/27.

¹²⁸ Maide, 5/67.

¹²⁹ İmam Mâtûrîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, 7/161.

¹³⁰ Mümin, 40/70.

¹³¹ İmam Mâtûrîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, 9/50.

¹³² Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed (982/1574), *İrşâdu'l-Akli's-Selim*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, Trs. 4/58.

¹³³ Ebu'l-Feda, İsmail Hakkî b. Mustafa İstanbûlî (1127/1715), *Ruhu'l-Beyân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Trs, 10/49.

¹³⁴ Se'âlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevâhiru'l-Hisen fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Thk: Şeyh Muhammed Ali ve Şeyh Adil Ahmed, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1418, 2/347.

söylemektedir.¹³⁵ Vahy-i gayri metlunun bir örneği Mescid-i Aksâ'ya doğru namazın kılınmasıdır. Peygamber Efendimiz Mekke'de iken Kâbe'ye doğru namaz kılıyordu. Mekke'de namaz iki rekat günün başında iki rekat, günün sonunda iki rekat şeklinde idi. İsrâ gecesi namaz beş vakit olarak farz kılınca bir veya bir buçuk yıl Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kıldıktan sonra Kur'ân'da bulunan "*yüzünü Mescidi Haram tarafına çevir*"¹³⁶ emriyle tekrar Kabe'ye doğru namaz kılmaya başladı. Âlimler Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kılma emrinin nasıl gerçekleştiği hakkında ihtilaf etmiştir. Bazıları bu emrin Kur'ân'da neshedilen bir ayet olduğunu söylerken, cumhur ulemaya göre bu emir gayri metluv şeklinde bir vahiy ile bildirildiğini savunmuştur.¹³⁷ Dolayısıyla her iki durumda Peygamber Efendimizin, elimizde tilavet ettiğimiz Kur'ân dışında bir takım vahiyler aldığı anlaşılmaktadır.

Peygamberlere kitap dışında vahiy geldiğinin en açık delillerinden biri de sahife ve kitap verilen peygamberlerin sınırlı olmasıdır. Bütün peygamberlere tek tek sahife ve kitap verilmemiştir. Ancak bütün peygamberlere vahyedilmiştir. Dolayısıyla kitap dışında Peygamber Efendimize de "vahyi gayri metlûv" şeklinde kitabın açıklanmasına ve uygulanmasına dair ek vahiy verilmesi inkâr edilemez. Önemli olan sahih bir imanla, usulü ve esası olan bir ilim ciddiyetiyle hakikatin araştırılıp ortaya çıkarılmasıdır. Geleneğe tevarüs eden rivayet kültürünün toptan kabul edilmesi geleneği kutsallaştırmak anlamına geleceği için, toptan reddetmek de içerdiği hakikatleri inkâr etmek anlamına geleceği için hatalı bir yaklaşımdır. Bundan dolayı önce tespit, sonra tevil yapılmalı, son durumda tercihe gidilmelidir.

Bir adam, "Allah'a ve Resûlüne itaat edin. İkisine isyan ederseniz, sapmış olursunuz" deyince Peygamber Efendimiz adama "ne kötü hatıpsin. Kim Allah'a ve Resûlüne isyan ederse sapmış olur, de" buyurdu. Allah'ı ve Resûlünü zamirde cem' eden adamı Peygamber Efendimizin kınamasına dayanarak ibn Manzur (711/1311), vav harfinin

¹³⁵ Se'âlibî, *el-Cevâhir*, 3/116.

¹³⁶ Bakara, 2/144.

¹³⁷ İbn Atiye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib (542/1147), *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Thk: Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Dâru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1422, 1/218. Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endülüsî (745/1345), *Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir*, Thk: Sıdkî Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1420, 2/10.

tertip ifade ettiğini savunmuştur.¹³⁸ Eş'arî usulcusu Âmidî'ye göre deliller arasında bir tertip vardır. Asıl olan Kitap'tır. Çünkü Kitap, hükümleri ortaya koyan Yüce Allah'ın sözüdür. Sünnet ise Yüce Allah'ın sözünü ve hükmünü haber verendir. Kur'ân ve sünnet beraber nassı oluşturur. İcmâ ise Kitap ve sünnet nassına dayanmaktadır. Kıyâs ve istidlâlin sonucu, nassın ve icmânın aklî verilerine dayanmaktadır.¹³⁹ Peygamberin Kitap'tan sonra delil olması, Peygamberimizin vahiyden mücerred zatı dolayısıyla değil, Kitap'taki hükmü haber vermesi, açıklaması ve Kitap dışında aldığı gayri metlûv vahiy sebebiyledir. Dolayısıyla Resûl ve nebî olan Peygamberimizin Allah'tan sonra ikinci Şârî' olması hakikî değil, mecazîdir. Bundan dolayı bu konuda şirk koşulduğu söylenemez.

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'ân'da terim ve ıstılah anlamları birlikte kullanıldığı için kelimelerin anlamları kullanıldığı bağlama göre anlaşılmalıdır. Terim anlamından ıstılah anlamına giderken ortak anlama ek olarak kazanılan anlamı tespit etmek gerekmektedir. Bu durum müradif kelimeler arasında da söz konusudur. Allah adına elçilik yapmak ve Allah'tan vahiy almak açısından Resûl ve nebî müradif oldukları halde, Resûl kimin adına elçilik yaptığına, nebî ise verilen habere ve yetkiye vurgu olması açısından farklı anlamdadır. Resûl kavramı Rab kavramında olduğu gibi Allah'tan kullara hitabı ve ikramı, nebî kavramı ise İlah kavramında olduğu gibi insanlardan Allah'a doğru hükme itaati ve şükürü vurgulayan bir anlam farkı vardır. Bununla birlikte aralarında hiçbir fark ve ayırım yapmadan Allah adına gönderilen ve vahiy alan tüm Resûl ve nebîlere iman etmekle ve tabi olmakla mükellefiz.

Kur'ân'da Enam süresi 83-89 ayetlerde, gönderilen tüm peygamberlere nübüvvet verildiği açıkça bildirilmiştir. Nebî sadece kendi kavmine gönderilirken, Araf süresi 158. ayete göre Resûl bütün insanlara gönderilen peygamberdir ve Resûl nebîler arasından seçilir. Bundan dolayı nübüvvetin son bulmasıyla risâlet de son bulmuş olmaktadır. Ayrıca Nebîlere kitap ve hikmetin verildiği de ilan edildiği için, "nebîlerin sonuncusu" ifadesi Hz Muhammed'ten sonra kimseye kitap ve hikmet ve-

¹³⁸ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414, 15/67.

¹³⁹ Âmidî, Seyfeddin, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, Tahkik: Seyyid el-Cemîlî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrût, 1404/1984, 1/136.

rilmeyeceği, dolayısıyla Hz Muhammed'in şeriatının neshedilmeyeceği anlamına gelmektedir.

"Resûle itaat emredilmiş, nebîye itaat emredilmemiş" diyenlerin, "Resûlün sadece kendisine vahyedilen Kitaba tabi olduğunu ve sadece Kitabı tebliğ etmekle görevli olduğunu" iddia etmeleri, Kitap dışında vahyi inkâr etmeleri temeline dayanmaktadır. Ayette "*bana vahyedilen Kitaba uyarım*" değil, "*bana vahyedilen şeye uyarım*" denirken, bu kişiler Kur'ân'a kendi anlayışlarını söyletmeye çalışmaktadırlar. Hâlbuki vahiy, kitap ile sınırlı bir bildiri değildir. Aksi halde kitap ve sahife verilmeyen peygamberlerin vahiy almadığını iddia etmek gerekirdi. Bütün peygamberlere vahyedilmiştir, ancak bütün peygamberlere kitap ve sahife verilmemiştir. Bununla birlikte kitapla birlikte verilen *hikmet*, nebîlere, kitaba ve hikmete uygun şekilde hükmetme yetkisi verildiği anlamına gelir. Resûle itaatin emredilmesi, nebînin verdiği hükmü kabul etmeyi ve ona tabi olmayı gerektirir. Zira Peygamber Efendimiz, Allah adına risâlet görevini yerine getiren Resûl olarak, hükmü tebliğ ederken; Allah'ın tayin ettiği nübüvvet makamının gereği nebî olarak, kitap ve hikmetle hüküm vermiştir. Dolayısıyla özellikle Peygamber Efendimizde Resûl ve nebî özelliği birbirinden ayırt edilemez şekilde iç içe girmiştir. Bugün aramızda bulunsaydı, "bu hükmü Resûl olarak mı nebî olarak mı veriyorsun?" diye onu sorgulayamazdık. Bundan dolayı Araf süresi 156-158. ayetlerde "*Resûl nebî*"nin temiz şeyleri helal pis şeyleri haram kılmasından bahsedilerek iman edenlerin ümmî olan "*Resûl nebî*"ye tabi olduklarından bahsedilmekte ve hidayete ermek için ümmî olan "*Resûl nebî*"ye iman etmemiz ve tabi olmamız emredilmektedir.

"İtaat emre itaat mi yoksa iradeye tabi olmak mıdır?" şeklindeki soru, usulu'd-din ve usulul-fıkhın önemli bir tartışma konusudur. Peygamber Efendimiz, Resûl yönüyle ayeti tebliğ ederken emre itaati, nebî yönüyle ayetin hükmünün insanlar hakkında nasıl uygulanacağı bakımından iradeye tabi olmayı temsil etmektedir. Elbette Şârî'nin hitabına muhatab olan mükellefin hem emre itaat etmesi hem de iradeye tabi olması gerekir.¹⁴⁰ Nübüvvet, kitaptaki hükümlerin hikmetlerini ortaya koyarak

¹⁴⁰ Ancak emir ve irade arasında bir tenâkuz tezahür ederse, asıl olan iradeye tabi olmaktır. İradenin ne olduğunun tespiti konusunda şüphe varsa emre itaat ile iktifa edilebilir. Zira ilâhî kelamdan kasıt, nefiste saklı olan mana, maksat ve murad-ı ilahîdir. Güneşin gündüze delil kılınması gibi, kelâm-ı lafzî, kelâm-ı nefisî'ye delildir. Her emre itaat eden

iradeyi beyan eder. Bundan dolayı Peygamber Efendimiz, Resûl olarak "namazı ikame edin" emrini tebliğ ederken, nebî olarak bu emirdeki irade beyanın namazın salt bir dua olmaktan öte bir ibadet şekli olduğunu beyan eder. Bundan dolayı *Resûle itaat* ile birlikte *nebîye tabi olmak* emredilmiştir.

Bu konuda muhalefet edenlerin dayandığı temel eleştiri, rivayet geleneğinin Kur'ân seviyesine çıkarılarak kutsanmasıdır. Hâlbuki bu konuda takip edilmesi gereken yol, sağlam bir usulün geliştirilmesinin gerekliliğidir. Bizim, Peygamber Efendimizden önceki Yahudi ve Hıristiyanlardan avantajımız, elimizde korunmuş bir kitabın ve uygulanarak muhafaza edilen bir sünnetin mevcudiyetidir. Bu ikisinin dışında hadis mirasının ise eğer mümkünse subûtunun tespit edilmesi, subûtu mümkün değilse konuşan Kur'ân'a ve yaşayan Kur'ân olan sünnete arz edilerek öncelikle mümkünse tevil edilmesi, tevili mümkün değilse Kur'ân'ın ve sünnetin tercih edilmesi gerekir. Ayrıca tevil ederken, dikkat edilmesi gereken diğer önemli nokta şudur: *Peygamber Efendimizin hadisinin Kur'an'a muhalif olmamasının gerekliliği ile muhalif olmayan her hadisin hükmünün Kur'ân'da bulunması gerektiği birbirine karıştırılmamalıdır.*

Kısaca söyleyecek olursak, akıl yeter diyenler Resûle isyanı telkin ederken, kitap yeter diyenler nebîye isyanı telkin etmektedirler. Bu durum anlam alanı geniş olan Kur'ân'ın insanların aklına göre yorumlanmasına, böylece benzeri bir şekilde yaratılış ayetleri üzerinden akli yeterli kabul edenlerle, Kur'ân ayetleri üzerinden akli yeterli görenlerin benzer bir amaca hizmet etmesine yol açmaktadır. *Bir taraftan nübüvvetin masumiyetini sorgulayanlar, diğer taraftan Kur'ân'ın tamamen anlaşılmasında akli yeterli ve masum kabul ederek, akli nübüvvetin yerine koymaktadırlar. Halbuki Peygamber Efendimizin, risâlet yönüyle hata yapma-*

---

iradeye tabi olmuş olmazken, iradeye tabi olan ise emre de itaat etmiş sayılır. Kur'ân'da vârid olan her emir, Allah'ın irade ettiği yani yapılmasını istediği şey değildir. Emir, farz kılmak için vârid olduğu gibi bazen meydan okumak için, bazen imtihan etmek için, bazen de helal kılmak için vârid olmuştur. Zira "eğer indirdiğimizden kuşku içinde iseniz haydi, onun benzerinin bir sûre getirin" Bakara, 2/23, 24. ayetlerde getiremeyeceklerini bildiği ve farz kılmayı istemediği halde meydan okumak için emretmiştir. "İhramdan çıktığımızda, avlanın" Maide süresi 2. ayetteki emir farz kılmayı değil, helal kılmayı irade etmektedir. Hz İbrâhîm'in oğlu Hz İsmail'i kurban emri de farz kılmayı değil, imtihan etmeyi irade etmekteydi. Hz İbrâhîm, rüya yoluyla gelen emri tasdik etmek yerine, rüyayı te'vil ve ta'bîr ederek iradeye de itaat edebilirdi. (En doğrusunu bilen Allah'tır.)

dan önce korunması söz konusu iken, nübüvvet yönüyle hata yaptıktan veya unuttuktan sonra düzeltilerek korunması söz konusudur. Bu nedenle üsve-i hasene özelliği muhafaza edilmiştir.

Kaynakça

- 'Alâuddin Buhârî, Ebu Abdullah Muahmmmed b. Muhammed (841/1438), *Risâletun fi'l-İtikad*, Tahsis: Said Abdüllatif Fevda, Dâru'd-Diyâ, Kuveyt, 1433/2012.
- Aliyyü'l-Kârî, *Fıkhü'l-Ekber Şerhi*, Tercüme: Hüseyin S. Erdoğan, Hisar Yay., İstanbul, 2013.
- Alûsî, Şihabuddin Mahmud b. Abdullah, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiril-Kur'ânî'l-Azim ve's-Sebî'l-Mesânî*, Thk: Ali Abdalbârî, Darul-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1415.
- Âmidî, Seyfeddin, *Ebkâru'l-Efkâr fi Usulî'd-Din*, Thk: Ahmed Muhammed Mehdi, Dâru'l-Kutub vel-Veseikî'l-Kavmiyye, Kahire, 1423/2004.
- ....., *Gâyetü'l-Merâm fi İlmi'l-Kelâm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2004.
- ....., *el-Mübîn fi şerhi elfazi'l-Hükemâ vel-Mütekellimin*, Thk: Hasan Mahmud eş-Şafii, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1413/1993.
- ....., *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, Tahkîk: Seyyid el-Cemîlî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrût, 1404/1984.
- Bağdadî, Ebu Mansur Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. Abdullah et-Temimi, *Usulu'd-Din*, (Tah.: Ahmed Şemseddin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1423/2002.
- Bâcûrî, İbrâhîm b. Muhammed Şâfiî Eş'arî, *Tuhfetü'l-Mürîd li Şerhi Ceohereti't-Tevhid*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2009.
- Bezvavi, Nasruddin Ebu Sa'd Abdullah b. Ömer, *Tevâliu'l-Envâr min Metali'l-Enzâr*, Thk: Abbas Süleyman, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1411/1991, s. 213
- ....., *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl*, Thk: Muhammed Abdurrahman, Dâru İhyâit-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1418.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Mulahhas İlmi Tevhid*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1962.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/870), *Halku Ef'âli'l-İbâd*, Thk: Abdurrahman Umeyr, Dâru'l-Maarifi's-Suudiyye, Riyâd, Trs.
- Cüveynî, İmamu'l-Haremeyn, *Lüma'ül-Edille*, Thk: Abdülaziz İzziddin es-Sirvân, Daru Lübnan, Beyrut, 1408/1987.
- Doğru, Erdinç, "Dilbilim ve Kur'an Çerçevesinde Bir Anlam Analizi: Resûl ve Nebî Kavramları", *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research - İslâm Araştırmaları*, 2011, cilt: IV, sayı: 2.
- Ebu Hafis Siracuddin, Ömer b. Ali el-Hanbeli (775/1365), *El-Lübab fi Ulumil-Kitab*, Thk: Şeyh Adil Ahmed ve Şeyh Ali Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endülüsi (745/1345), *Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir*, Thk: Sıdkı Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1420.
- Ebu Hilal el-Askerî, *Arap Dilinde Farklar Sözlüğü (el-Furuk fi'l-Luğa)*, Tercüme: Veysel Akdoğan, İşaret Yayınları, İstanbul, 2009.
- Ebu'l-Feda, İsmail Hakkî b. Mustafa İstanbûlî (1127/1715), *Ruhu'l-Beyân*, Daru'l-Fikr, Beyrut, Trs.
- Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed (982/1574), *İrşâdu'l-Akli's-Selim*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, Trs.
- Fiğlali, Ethem Ruhi ve Şimşek, Ramazan, Bahâilik ve el-Kitabu'l-Akdes (Türkçe Çevirisi), *Mezhep Araştırmaları*, III/2 (Güz 2010).

- Hakim Neysaburi (405/1014), *El-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Thk: Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.
- Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed (741/1331), *Lubâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzîl*, Tashih: Muhammed Ali Şâhin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.
- İbn Atiye, Ebu Muhammed Abdulhak (542/1147), *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Thk: Abdusselam Abdüşşafi Muhammed, Dâru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1422.
- İbn Fûrek, *Makalâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Thk: Ahmed Abdurrahim, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 1425/2005.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethul-Bârî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Tashih: Muhibbuddin el-Hatib, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1414.
- El-Îcî, Adududdin, *Mevakif fi ilmi'l-Kelâm*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, Trs.
- İmam Gazzâli, *Faysalu't-Tefrika*, Thk: Mahmud Beycu, Dâru'l-Beyrûtî, Dimeşk, 1430/2009.
- İmam Mâtûrîdî, Muhammed b. Muhammed, *Kitabu't-Tevhid*, Thk: Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, Mektebetu'l-İrşad, İstanbul, 1422/2001.
- ....., *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Thk: Mecdi Beslüm, Sarul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005.
- Kâdî Abdulcabbâr, Ebul-Hasan Abdulcabbar b. Ahmed, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, Thk: Abdulkerrim Osman, Mektebetü Vehbe, Kahire, Trs.
- Kastallânî, Şehabuddin Ahmed b. Muhammed (923/1517), *İrşadu's-Sârî li Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Matbaatu'l-Kübra el-Emiriyye, Mısır, 1323.
- Kelebâzî Buhârî, Ebubekir Muhammed b. Ebi İshak (380/ 980), *Bahru'l-Fevâid el-Meşhure bi Me'âni'l-Ehbâr*, Thk: Muhammed Hasan İsmail, Ahmed Ferid el-Mezidi, Daru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1420/1999.
- Kılavuz, A. Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.
- En-Nesefî, Ebu'l-Muin, *et-Temhid li Kavaidi't-Tevhid*, Thk: Habibullah Hasan Ahmed, Daru't-Tabaati'l-Muhammediyye, Kahire, 1406/1986.
- Muhammed Abduh, Reşid Rıza, *Tefsiru Menâr*, Heyetul-Mısriyye el-'âmmetü lil-Kitab, Mısır, 1990.
- Mübarekfürî, Ebul-Ala Muhammed b. Abdurrahman, (1353/1940), *Tuhfezu'l-Ahvezi bi Şerhi Câmiit-Tirmizî*, Dâru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, Trs.
- Okuyan, Mehmet, "Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler (Resûl-Nebî Ayrımı ve Bunun İstismarı)", *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Risâlet*, 25-26 Ekim 2008/Samsun, 2009.
- Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepler Tarihi*, Ensar, İstanbul, 2011
- Râzî, Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru İhya-it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1420.
- Sâbûnî, Nureddin, *Kitabu'l-Bidâye mine'l-Kifaye fi'l-Hidaये fi Usuli'd-din*, Thk: Fethullah Huleyf, Dâru'l-Mearif, Mısır, 1969.
- Se'âlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (875/1470), *el-Cevâhiru'l-Hisen fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Thk: Şeyh Muhammed Ali ve Şeyh Adil Ahmed, Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1418.
- Sıddık, Korkmaz, "Kadıyânîlik ve Ahmedîlik", *İslâm Mezhepler Tarihi*, Editör: Hasan Onat, Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013.
- Şihabuddin, Ebul-Abbas Ahmed b. Yusuf (756/1356), *ed-Dürru'l-Mesûn Fi Ulumi'l-Kitabi'l-Meknûn*, Thk: Doktor Ahmed Muhammed, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, Trs.

- Taberânî, Süleyman b. Ahmed (360/960), *Mucemü'l-Kebir*, Thk: Hamdî b. Abdulmecid, Mektebetü ibn Teymiyye, Kahire, 1415/1994.
- Taftazânî, Mesud b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd*, Talik: İbrâhîm Şemsuddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001.
- ....., *Şerhu'l-Akaid*, Tercüme: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013.
- Tahânevî, Muhammed b. Ali (h.v.1158), *Mevsûatu Keşşâfi İstilahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Arapçaya Çeviren: Abdullah Hâlidî, Mektebetu Lübnan Nâşirun, Beyrut, 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamber", *DİA*, İstanbul, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul, 2007.